

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Tat'jana Durická

Vliv husitství na slovanské státy

**Influence of the Hussite movement in the Slavic
states**

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Hasil

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Jiřímu Hasilovi za pomoc a praktické rady při zpracování materiálu.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a s použitím citovaných pramenů a literatury, které uvádím.

V Praze dne

Podpis

Anotace:

Tato bakalářská práce je pokusem sjednotit jednotlivé poznámky o vlivu husitství na slovanské státy: Polsko, Slovensko, Ukrajinu a Rusko. V práci jsou popsány dobové události, vznik a rozvoj husitského hnutí v Čechách. Dále zachycuje rozvoj revolučních myšlenek ve slovanských státech a přímý válečný dopad na ně. Týká se témat ohlasu husitství v novodobých dějinách a také obrazů Jana Husa a božích bojovníků ve slovanských literaturách.

Klíčová slova

Jan Hus, John Viklef, husitství, Tábor, Zikmund Lucemburský, Zikmund Korybutovič, bratříky.

Annotation:

This Bachelor's Work aims to integrate single remarks to the impact of Hussitism on Slavonic states such as Poland, Slovakia, Ukraine and Russia. The work describes the period events, formation and development of the Hussite movement in Bohemia. Further the development of revolutionary ideas in Slavonic states and a direct war impact on them is shown there. This work also deals with reactions to Hussitism in modern history and pictures of Jan Hus and God's warriors in Slavonic literature.

Key words

John Huss (Jan Hus), John Wycliffe (John Viklef) Hussitism, the town of Tábor, Sigismund of the House of Luxemburg, Zikmund Lucemburský, Zikmund Korybutovič, Brethren's movement bratříky.

Obsah:

ÚVOD	6
1. Jan Hus a husitské války.....	7 - 20
2. Husovo učení v myšlení slovanských národů.....	21 -28
3. Vliv husitských válek na slovanské státy.....	29 - 40
4. Ohlas husitství při formování současných států v novodobých dějinách.....	41 - 43
5. Jan Hus a husitství v literatuře.....	44 - 48
ZÁVĚR.....	49
Seznam literatury	50

Husitství je významnou etapou dějin českých zemí. Znamenalo definitivní konec zlatého období vlády Karla IV. a zásadním způsobem ovlivnilo rozvoj Českého království na dalších několik století. Ve své práci se pokusím vysvětlit, z čeho reformní hnutí pramenilo, jaké byly jeho základní myšlenky, v čem spočívala ta neporazitelná síla „božích bojovníků“ a hlavně jaký to mělo dopad na slovanské státy. Při studiu literatury, jež se týká myšlení Jana Husa, vzniku a rozvoje husitství, průběhu husitských válek si nelze nevšimnout posunu, který udělali historici při popisu zmíněných událostí. Hus se nejednou stával objektem politických zájmů. První badatelé, počínaje Palackým, viděli v husitství počátky národního uvědomění a demokratického myšlení českého lidu, důraz se kladl na boj Čechů s Němci, který byl charakteristický pro národní obrození. Marxistická ideologie ze své strany kladla důraz na třídní nerovnost, zvláště vyzdvihovala do popředí zárodky komunity rovných občanů v táborství. U současných badatelů se setkáváme s objektivnějším pohledem na toto období, kritikou husitského obrazoborectví a kořistnictví polních vojsk.

Z prostudovaného materiálu je zřejmé, že husitství sice ovlivnilo názory myslitelů slovanských států, zvláště nejbližších sousedů Polska a Slovenska, ohlas husitství však byl buď negativní, a to nejen v prostředí církevní a světské aristokracie, nebo neměl tak velký vliv na rozvoj místního myšlení. Protihusitská propaganda z farních kazatelen ovládla pole dříve, než české kacířství přerostlo do své revoluční fáze. Křížové výpravy, odvetné husitské jízdy a posléze veřejné slyšení poselstva kacířské země na koncilu v Basileji posunuly českou revoltu do popředí říšské a později též evropské politiky. Husitství si svůj mezinárodní věhlas dobylo mnohem více zbraněmi než vlastními idejemi. Husitství se zrodilo jenom v Českém království, na jeho teritoriu se odehrály nejdůležitější jeho epizody, také jeho nejtěžší dopad byl na České království.

Práce je rozdělená na pět částí. První popisuje samo Husovo učení, jeho reformní myšlení, počátek husitské revoluce a husitských válek. Není to pouhý výčet historických faktů, ale spíše popis rozvoje myšlenek české reformace a vysvětlení síly polních vojsk. Druhá část je zaměřena na vliv husitské ideologie, jak na učence sousedních slovanských států, tak i na smýšlení prostého lidu. Ve třetí části jsou popsány konkrétní válečné zásahy husitských vojsk na sousední území a jejich přímé následky. Čtvrtý díl se věnuje pojetí husitství v novodobých dějinách. A nakonec v poslední části jsem se zaměřila na obraz Jana Husa a husitství v literárních dílech slovanských umělců.

I.

Sociální a ekonomické změny vrcholného středověku, boj o investituru, výsledky reformních hnutí a zkušenosti křížových výprav změnilly podobu víry a náboženského života: vedly k hlubšímu prožitku, posunu individuálních a morálních hodnot i ke kritickému pohledu na církev — tyto polohy se však vzájemně podmiňovaly a doplňovaly, nikoli vylučovaly. Předmětem kritiky se nestaly ani otázky dogmatu či kanonického práva, které zůstaly běžnému věřícímu nepřístupné, nýbrž zesvětštění kléru, jeho podíl na moci a zjevné zbohatnutí církevních institucí, které nesouznělo s odkazem na „chudou apoštolskou církev“. Ani reformované řády nemohly vyhovět zvýšené potřebě opravdového křesťanského života, neboť zůstaly uzavřenými elitářskými společenstvími, vzdálenými z tohoto světa do exkluzivní samoty. Sociálně laděná kritika přerůstala v napadání církevních struktur, politické, kanonické i rituální praxe. Pokud se takto vyhraněných názorů chopili nevzdělaní, ale horliví laici, dobírali se dalekosáhlých, avšak značně zmatených závěrů, sahajících až do teologických a dogmatických otázek. Tím se pouhá kritika stala herezí – nepravým učením.

Mimořádnou pozici mezi heretickými proudy měli kataři (odvozeno od řeckého katarhoi, tj. čistí), albigenští (podle jihofrancouzského města Albi) a valdenští („křístovi“ či „lombardští“ chudí, dle jména zakladatele lyonského kupce Petra Valdese), kteří se dovolávali chudé církve a kritizovali papežství pro jeho korupčnost a nemorálnost. Poslední hnutí se nebezpečně radikalizovalo a v podzemí působilo přes dvě stě let, kdy poslední stoupenci se spokojili s protestantismem¹.

Na českém jihu se po léta skrývaly silné skupiny valdenských, které zaváděly bohoslužebné obřady úplně se příčí církvnímu ritu s odmítáním posvěcených chrámových předmětů. Byla zcela popřena existence očištění, zavrženy modlitby za mrtvé a ve valdenském duchu nepřípustná jakákoli přísaha².

Na konci 14. století patřilo České království k nejmocnějším státním útvarům střední Evropy. Panovníkovu přímou doménu tvořily Čechy a markrabství Horní a Dolní Lužice. Po roce 1411 markrabství Morava včetně rozsáhlého panství olomouckého biskupství přešlo do přímé správy krále Václava přesto si podrželo status samostatné země s

1. G. V. Šaročová: České země v evropských dějinách I, Paseka, Praha 2006

2. J. Kejíř: Husité, Panorama, Praha 1984, str. 88

vlastním sněmem a stavovskou obcí. Na území o přibližné rozloze 135 000 km² žily maximálně dva miliony obyvatel, z toho necelá jedna polovina v Čechách. Územní rozsah Čech kolem roku 1400 s výjimkou Kladska odpovídá dnešnímu stavu. Pohraniční horské masivy s poměrně nízkými vnitrozemskými vrchovinami od počátku historického vývoje přispívaly k mocensko-politické soudržnosti celé země. Tomu napomáhala i příznivá soustředná poloha hlavního města Prahy na křižovatce dálkových cest³.

Celou dobu Václavovy vlády provázely hospodářské potíže a devalvace stříbrné mince. Pokus Karla IV. zapojit Čechy do mezinárodního obchodu se ukazoval jako nerealizovatelný, zdejší města, odkázaná na místní trh, se rozvíjela jen pomalu; i Praha, která donedávna prožívala mocný rozmach, se zvolna propadala do provinčnosti – napomáhal tomu i ústup Václava IV. z říšské politiky. Morové epidemie, zvláště tragická pestilencia magna roku 1380, znamenaly po desetiletích, kdy se mor české kotlině téměř zázračně vyhýbal, psychický šok a velké ekonomické ztráty. Venkovská území byla zdecimovaná, neúrodné oblasti se vylidnily, zanikaly celé vsi, přeživší obyvatelstvo mířilo do měst. Vzrůstala kriminalita, banditismus a řádění lapkovských družin; Karel IV. se snažil s tímto letitým neblahým jevem bojovat, za Václava IV. se situace zhoršovala. Ve společnosti to vše vyvolávalo napětí a stesk po „zlatých časech“; otázky po příčinách neúspěšného stavu střídala spirála obviňování a sebeobviňování, následována vlnou výrazné religiozity, zvyšujícím se zájmem o bibli a o kriticky laděná kázání reformistů – v Praze například augustiniána Konrada Waldhausera či Jana Miliče z Kroměříže. Objevilo se též extrémní flagelanství (sebemrškačství) a mesianismus. Nová, individuálnější a niternější víra byla vroucí, leč přecitlivělá⁴.

Inspirujícím zdrojem bylo také učení lidových sekt, které vytvářely živnou půdu pro vznik radikálních směrů. Jádrem sektářských názorů zůstávala lidová moudrost. Nejpočetněji bývaly zastoupeny skupiny valdenských. Aktuální ideovou zbraň z nich dotvářeli lidoví kazatelé, kteří podněcovali k odporu proti zkažené církvi a proti společenským zlořádům, přecházeli z krajiny do krajiny a vystupovali před shromážděný lid, kdekoli to bylo možné, často i ve volné přírodě⁵.

3 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str.15-16

4 G. V. Šarochová: České země v evropských dějinách I, Paseka, Praha 2006

5 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str. 87

Nejhlasitějšími mluvčími znepokojeného a dezorientovaného českého lidu se stali zejména mistři pražského učení, hledající nápravu nesvárů v Bibli, v učení církevních otců a v praxi rané církve. Jejich sofistikované názory se dobře doplňovaly s učením oxfordského reformátora Jana Viclefa. Zprvu reformní kazatelé a učenci nevytvářeli žádný směr či skupinu. Reformní učení vyrůstalo postupně z individuálního nonkonformismu a teprve zápas o Viclefa vedl ke vzniku skutečně již reformní strany uvnitř českého duchovenstva⁶. K těmto učeným kritikům patřili mistr Jan Hus, jeho souputníci Jakoubek ze Stříbra, Jeroným Pražský či Křišťan z Prachatic, a posléze jejich žáci (na předním místě Petr z Mladoňovic, Mikuláš z Pelhřimova, Martin Lupač a Jan Rokycana). Jejich přesně laděné požadavky na zásah státu proti zkažené církvi našly dobrou odezvu u krále Václava.

První ohlasy kacířských tezí oxfordského reformátora Jana Viclefa pronikly na půdu pražské univerzity neobyčejně záhy. První opisy několika jeho filozofických traktátů jsou v Praze doloženy roku 1397. O rok později si pořídil jejich úplnější soubor čerstvý profesor, tzv. magister regens Jan Hus. Nebyl to však v první řadě Hus, nýbrž jeho starší kolegové Stanislav ze Znojma a Štěpán z Palče, kteří začali Viclefovy spisy vykládat a hájit na univerzitní půdě⁷.

Mistři Husovy generace našli důvody pro své závěry v bedlivém sledování skutečných jevů církevního života, jež jim byly zjevné tak jako masám lidu. K teoretickému zdůvodnění přispěl rozsáhlý Viclefův spis *De civili dominio* – O světském panství, jenž představoval ostrý útok proti církevnímu jmění i proti jiným nesprávnostem běžné církevní praxe. Traktáty a kvestie pražských filozofů přejímaly často doslovně dlouhé pasáže z Viclefových děl. Z jeho děl pocházely představy o právu panovníka odnímat církevním hodnostářům jejich jmění, proviní-li se proti svým povinnostem; odtud byla převzata i nauka, že biskupem, prelátem či světským pánem není nikdo, kdo je ve smrtelném hříchu. Tato poučka kladla důraz na morální bezúhonnost jakéhokoli člověka, kterému příslušela vyšší pravomoc v duchovní hierarchii a ve vrchnostenských vztazích. Tato zásada ohrožovala církevní i světskou moc v samých základech⁸.

6 Fr. Šmahel: *Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje*, NLN, Praha 2001, str. 41

7 Fr. Šmahel: *Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje*, NLN, Praha 2001, str. 254

8 J. Kejř: *Husité*, Panorama, Praha 1984, str.85

Na Viclefově výkladu církve jako souhrnu všech předurčených „od prvního spravedlivého včetně až k tomu poslednímu, který má být jednou spasen“, Husa upoutalo propojení minulosti a přítomnosti s budoucím očekáváním očistné obnovy „pod vládou krále Krista“. Ještě více Husa strhla logika metafyzického mechanismu, kterou Viclef odděloval církev „ovcí“ od církve „kozlů“, pospolitost předurčených ke spáse od falešných křesťanů, které čeká věčné zatracení. Oficiální učení o pozemské bojující církvi jako hierarchické korporaci všech pokřtěných osob v čele s papežem jako náměstkem Kristovým tím ztrácelo svou závaznost⁹.

Svorníkem Husova reformního programu a veřejného působení se stalo jeho učení o poslušnosti. Oporu opět našel u Viclefa, od něhož převzal výměr poslušnosti, její trojí rozdělení na poslušnost lidskou (duchovní), světskou i kněžskou a v neposlední řadě též poučení v otázce, kdy a v čem má podřízený uposlechnout svého nadřízeného. Pokud představený příkazuje vůli boží, musí ho podřízený uposlechnout vždy. Na rozdíl od této „pozitivní“ poslušnosti má však podřízený uposlechnout nadřízeného i „negativně“, tj. v případě, kdy Bůh chce opak toho, co pán nařizuje. Tak i onak je člověk povinen plnit příkazy boží, z nichž je patrné, co je čiré dobro a co čiré zlo. Příkazy v záležitostech středních, jež leží mezi oběma krajními póly, by představení neměli vydávat bez božího zjevení, neboť tak nevědí, zda si Bůh nepřeje opak. Hus tu hájil stanovisko, že podřízeným je dovoleno rozvážně zkoumat příkazy představených, z nichž žádný není bez chyby.

Husovo upřímné úsilí o nápravu mravů a zamezení hříchu bylo neseno zápalen náboženským; je třeba se řídit především příkazy Kristovými, které mají přednost před příkazy lidskými. V tomto směru se nesou Husova kázání, některé spisy české, jakými je např. spisek Dcerka, na stěnách v Betlémě napsaný spis O šesti bludech či některé partie v Knížkách o svatokupectví. Varování před hříchem jsou věnovány přímo dva spisy nazvané Zrcadlo hříšníka. Zvláště vyniká Husova potřeba kárat existující a varovat před možnými nepravostmi v jeho dopisech, ať jsou adresované jednotlivci či nějakému společenství¹⁰.

9. Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str.434

10. J. Kejř: Z počátků české reformace, Brno 2006, str.13

Viclefský charakter reformního programu Husova směru potvrdil sám jeho vůdce, když vyložil čtyři hlavní záměry své strany: „Naše strana nemá v úmyslu svádět lid od pravé poslušnosti, ale aby byl lid jeden, svorně spravovaný zákonem Kristovým. Za druhé je záměrem naší strany, aby antikristova ustanovení neohlupovala lid nebo je neoddělovala od Krista, nýbrž aby poctivě vládl zákon Kristův spolu se zvykem lidu, schvalovaným zákonem Páně. Za třetí je záměrem naší strany, aby duchovenstvo žilo poctivě podle evangelia Ježíše Krista a zavrhlo okázalou nádheru, lakotu a zhýralost. A za čtvrté žádá a hlásá naše strana, aby církve bojující sestávala poctivě ze složek, které ustanovil Hospodin, to jest z kněží Kristových, kteří zachovávají jeho zákon v čistotě, ze světských pánů, kteří donucují zachovávat nařízení Kristovo, a z obecného lidu, který oběma těmito složkám slouží podle zákona Kristova.“ Jednoznačně tu zaznívá nejen důraz na dodržování božího zákona, ale i neměnnost společenského řádu trojího lidu: „ty se modli, ty ochraňuj, ty pracuj“ (tu ora, tu protege, tu labora). Je to poprvé a naposled, kdy Hus takto stručně formuloval program své strany, a to slovo od slova podle svého oxfordského učitele Viclefa¹¹.

Účinnou husitskou agitaci více méně zprostředkovávala kazatelna, která přinášela lidu učení v rodném jazyce. Na Starém Městě pražském čeština zaznívala z kazatelen velice vzácně. Proto z nadace dvou zámožných českých vlastenců byla v letech 1391-1394 uprostřed českého okrsku Starého Města pražského vystavěna prostorná kaple zvaná Betlémská, jež byla výhradně určena pro kázání v českém jazyce. Dějiny této kaple, k níž se záhy přidružila zvláštní kolej pro chudé české studenty, jsou i kusem historie reformního husitství. Zde kázal více než deset let Jan Hus, do její půdy byli pohřbeni první mučedníci hnutí¹².

Reformní působení Jana Husa na kazatelně v Betlémské kapli podnítilo k ostrým žalobám zástupce farářů více než čtyř desítek pražských farních kostelů. A jelikož též někteří domácí profesori teologie spolu s kanonisty z pražské kapituly bili na poplach proti učené herezi, arcibiskup Zbyněk začal v květnu 1408 podnikat proti stoupencům Viclefova učení represivní kroky, čímž sice zastrašil část teologů a starším mistrů, avšak je nezastavil. Pozornost si především zasluhuje energický postup Jana Husa, jemuž po boku

11 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 46-47

12 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 32

stáli Jeroným Pražský a Jan z Jesenice. Ohrožené družině kolem Jana Husa prospěly zájmy vysoké politiky královského dvora. Do hry vstoupil panovník, neboť jakýkoli stín vržený na pravověrnost jeho zemí nahrával římskému protikráli Ruprechtovi. Václav, jemuž svítla naděje na rehabilitaci prostřednictvím Pisánského koncilu, téměř okamžitě arcibiskupa donutil vydat na mimořádném synodu osvědčení o pravověrnosti arcidiecéze¹³.

Český spor o Viclefa byl velice složitý. Jeho pražští stoupenci se rekrutovali téměř bezvýhradně z českých univerzitních mistrů a studentů, zatímco jejich němečtí kolegové stáli v opozici, politicky byli navíc orientováni na Řím, zatímco čeští akademici preferovali Avignon. To vše popouzelo vzájemnou nevráživost, která vedla až k žalobě, kterou němečtí mistři podali na své české kolegy pro šíření viclefských bludů. Rozzlobení Češi požádali o ochranu krále a ten Kutnohorským dekretem z roku 1409 změnil dosavadní zřízení pražské univerzity. Tři hlasy, které dosud měli zahraniční profesori, byly dány českému národu a třem ostatním národům patřil jen jediný hlas, což způsobilo odchod osmi set až tisíce zahraničních profesorů a studentů, což Karlovo prestižní založení hrubě poškodilo: univerzita, jež se dosud těšila vynikající pověsti, se propadla do provinčnosti¹⁴.

Místo pražské univerzity ve formování revoluční ideologie bylo tak veliké, že v historickém hodnocení zazněl výrok, že bez pražské univerzity by nebylo ani husitství, ani české reformace. Avšak toto záviselo na reálné ekonomické situaci a na dozrávání sociálních protikladů. Je zásluhou pražské univerzity, že husitství nezůstalo pouhým povstáním, jakých bylo v pozdní středověké Evropě bez počtu, a že svou ideovou výzbrojí vstoupilo jak do politických i sociálních dějin, tak i do dějin duchovních¹⁵.

Změnu panovníkova postoje způsobil incident v roce 1412, kdy se vzdorný Hus veřejně vyslovil proti nemravné odpustkové praxi; jeho kritika nebyla nová, zato velmi ostrá. Vyvolal tím v Praze, prosáklé reformními myšlenkami a nepřátelsky naladěné vůči majetkovým nárokům zkažené církve, vlnu pobouření. Vrcholu dosáhlo, když němečtí konšelé ve Starém Městě dali popravit tři účastníky bouří proti odpustkům, jež byli Husovými stoupenci velebeni jako mučedníci. Počínaje odpustkovou aférou v roce 1412 se zřetelně projevila iluzivnost všečeské podpory Husovy skupiny¹⁶.

13 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str 256-257

14 G. V. Šaročová: České země v evropských dějinách I, Paseka, Praha 2006

15 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984

16 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 145

V září 1412 došel do Prahy rozsudek papežské stolice se zostřenou klatbou na Husa, proti které se Hus odvolal ke Kristu. Papež nařídil Betlémskou kapli zbořit a zastavit bohoslužby všude, kde by Hus pobýval. Do konce roku 1412 musel Jan Hus Prahu opustit.

V letech 1414-1418 se konal Kostnický koncil, podnět ke svolání koncilu dal římský císař Zikmund. Koncil měl provést církevní reformu a vyřešit papežské schizma, kdy se popírali tři papeži, jednoho koncil věznil a soudil a druhého vinil z kacířství. Král Zikmund opětovně zasahoval ve věci Jana Husa. Jako téměř všemocný protektor koncilu měl současně zájem na klidu v českých zemích, jejichž dědicem po bezdětném Václavovi byl, a snažil se proto uklidnit vzrušené spory, které se o Husa rozhořely v Praze. Vyzval tedy Husa, aby se odebral do Kostnice ke koncilu, kde se měl pokusit odstranit špatnou pověst svou i Českého království¹⁷.

Pro Husovo odsouzení na smrt na kacířské hranici rozhodlo jeho odmítnutí odvolat své názory, které byly shledány jako bludné. S jeho nevlíí neodvolat souvisí i jeho opětovně vyjádřená žádost o poučení. Žádal o slyšení, aby mohl vyložit své názory. Nebyl si však plně vědom, že stojí před soudem. Soud přece nemůže vstoupit do diskuse, nemůže udělovat ponaučení a debatovat s obviněným¹⁸. Hus nemohl ani nechtěl se vzdát svého vzoru. Jakkoli se zdrženlivě vyjádřil v písemné formě o Viclifových člancích, nezbavil se obvinění, že se zastává odsouzeného kacířského učení. Když své názory neodvolal, byl odsouzen jako usvědčený a zatvrzelý kacíř a 6. července 1415 odsvěcen a upálen.

Obhajoba Jana Husa byla z Čech sledována s napětím a tragické vyústění vyvolalo rozhořčenou vzpouru. Husova obliba šla napříč společnostmi. Ke vzniku univerzitně-aristokratické koalice, jež na dobu prvních pěti až šesti let stanula v čele opravného hnutí, v nemalé míře napomohly sympatizující postoje nejvlivnějších mužů panské obce. Před cestou do Kostnice Hus od svých vlivných stoupenců získal nejen materiální podporu, ale i osvědčení o kacířské bezúhonnosti. Pro reformní šlechtu byla Husova pře věcí celé země a její jazykově české reprezentace. Z celkového počtu 452 šlechticů, kteří připojili svoji pečeť k protestu proti Husovu upálení a jejichž jméno se podařilo identifikovat, bylo 57 pánů. Zhruba 90 panských rodů mělo v husitské jednotě 27 svých zástupců.¹⁹

17 J. Kejř: Z počátků české reformace, Brno 2006, str. 22

18 J. Kejř: Z počátků české reformace, Brno 2006, str. 17-19

19 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 26-27

Nižší vrstvy městského obyvatelstva spontánně manifestovaly své sympatie Husově straně již kolem roku 1415 a v Praze dokonce o několik let dříve, avšak český sedlák dal o sobě vědět až v předvečer revoluce. Při rozptylu a nízké koncentraci vesnických sídlišť bylo samo zvěstování husitských ideálů a jejich rozšíření v selském prostředí úlohou velice nesnadnou. Více než kde jinde vystupovaly do popředí bezprostřední tlaky ze strany vrchnosti a místně příslušného faráře²⁰.

Čeští reformisté začali ihned považovat Husa a jeho druha Jeronýma Pražského, který byl odsouzen o rok později, za mučedníky a světce. Mezi královstvím a církví se otevřela hluboká propast.

Věřoucné principy se staly tak intenzivním masovým přesvědčením, že se měnily v materiální sílu, kterou obecný lid uplatňoval v dobových sporech. Takovou silou se stal v první řadě kalich. Ústředním bohoslužebným úkonem byla svátost večeře Páně, kterou církevní tradice od 13. století přetvořila do takové podoby, že laický lid dostával jen hostii, tedy chléb, zatímco přijímání vína z kalicha bylo vyhrazeno celebrujícímu knězi. Na podzim roku 1414, v době, kdy Jan Hus již opustil Čechy a dlel v Kostnici, zavedl jeho přítel mistr Jakoubek ze Stříbra převratnou novotu. Začal obecnému lidu podávat svátost pod obojí způsobou, tedy jak chléb, tak i víno. Novinka, vyhlášená v době stoupajícího rozjitření, zapůsobila zápalně. Účast při přijímání se stala masovou, přijímání pod obojí způsobou (sub utraque specie – odtud i název utrakvismus) se bleskově rozšířilo z Prahy na venkov. Ve vrcholném bohoslužebném úkonu se stírala hranice mezi duchovními i laiky. Kalich měl během let obrovský morální význam i ve vytvoření pospolitosti věřících, kalich byl nejpevnějším pojítkem husitských stran a odlišoval je jako vůbec nejvýraznější znak od tradičního katolicismu²¹.

Sebelepší a přesvědčivější sebrání teoretických autorit a důkazů pro kalich nepohnulo církví, aby novotu uznala a tolerovala. Pro církev byl kalich naprosto nepřijatelný, neboť ohrožoval její liturgickou jednotu, bez níž by nebylo ani jednoty církve. Uznala-li nakonec v kompaktátech v omezené míře kalich, stalo se to jen z nevyhnutelnosti a dočasně, protože nenašla způsob, jak zdolat husity²².

20 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 34

21 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str. 83

22 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str. 84-85

Tři roky se však nedělo téměř nic. Král s vypětím veškerých sil udržoval zdání, že má vládu pevně ve svých rukou. Tuto prodlevu vykládají "odpůrci" husitství jakousi strnulostí a neschopností husitsky orientované společnosti bezprostředně reagovat na kostnické události. Jednalo se spíše o dusný klid před bouří. V tomto období docházelo k vyhánění katolických kněží z jejich far a jejich nahrazováním duchovními podobojí. Šlechta začala sekularizovat církevní zboží, avšak postupně ztrácela vedoucí roli v nastupující revoluci²³. K masové mobilizaci lidových vrstev docházelo až ve vypjatém ovzduší let 1419-1420, kdy chiliastičtí vizionáři a rozpad ústřední moci uvolnili vázanost k hodnotám a jistotám zakořeněné každodennosti²⁴. Situace se vyhrotila hlavně v Praze, kde se vůdcem radikálně smýšlejících husitů stal kazatel Jan Želivský, který dosáhl svými strhujícími kázáními rychle velké obliby. Václav IV. se ještě pokusil vzestupu revolučních nálad zabránit a na radnici Nového Města pražského dosadil na počátku června 1419 nové konšely, kteří zatkli několik novoměstských husitů. Netrvalo dlouho a husité pod vedením Želivského 30. července 1419 napadli Novoměstskou radnici a konšely i s purkmistrem vyházeli z oken (podle latinského výrazu pro okno se tato událost nazývá defenestrace) a několik z nich ubili. Kronikáři uvádějí, že po zprávě o této události postihl Václava IV. na hradu záchvat hněvu (asi mrtvice), pod jehož vlivem mu rychle ubývalo sil, během několika týdnů zemřel (16. srpna 1419). První pražská defenestrace byla počátkem husitské revoluce, která přerostla v dlouholeté války²⁵.

Jakkoli husitská agitace dosáhla dříve nevídané intenzity, její orální povaha byla zábranou žádoucí jednotnosti. Rozdílný profil i dosah agitačního působení pak přispíval k diferenciaci postojů a k rozdílnému pojetí programových cílů i uvnitř jedné sociální vrstvy či skupiny. Nebylo-li jednoho centra a jednotné profilace masového působení, docházelo nejen ke zpoždování informačního toku, ale i k jeho ideovému rozptylu. Prudká radikalizace hnutí po Husově smrti postupně vedla k zájmovému a názorovému vyhranění dvou základních proudů, jež se sice později ještě rozvinuly, ale v podstatě spolu nepřetržitě soupeřily²⁶.

23 <http://www.husitstvi.cz>, červen 2010

24 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 146

25 G. V. Šarochová: České země v evropských dějinách I, Paseka, Praha 2006

26 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str. 146-148

Na zesílený protireformní tlak ze strany pražské konzistoře a katolických vrchností husité mimo jiné odpověděli manifestačními poutěmi „na hory“. Shromáždění na vyvýšených místech s biblickými názvy Oreb, Tábor, Sion apod. jednak dávala duchovní posilu kališníkům z katolických farností, jednak pomáhala jednotným reformním programem stmelit zástupy bratrů a sester z různých končin Čech a Moravy. Během takových poutí uzrála idea vzorné katolické obce založené na jednotě víry, vzájemné lásky a bratrské rovnosti spotřeby. Krátký časový úsek zhruba od poloviny února do konce května 1420 tím nabývá klíčového významu, neboť právě s ním je spjat pokus o realizaci pozitivních cíl chiliasmů založením komuny na hoře Tábor. V táborství lidové hnutí dosáhlo svého největšího rozmachu²⁷.

Vznik Tábora znamenal vytvoření stálého střediska, vybudování mohutné pevnosti a znásobení lidských sil. Tábor se stal pojmem pro politický směr revoluce, pro zdatnou vojenskou sílu a také pro závažný duchovní vývoj. V něm se spojily představy a naděje lidového radikalismu, aby se proměnily aspoň na chvíli v realitu. Období prvotního táborství po obsazení hradu Hradiště a zbytků podhradní výstavby znamenalo vrchol úsilí o novou společnost. Na tom nic nemění postupné oslabování ideje, jak je přinesla příští léta. Tábor se lišil od ostatních směrů v jedné zcela zásadní věci. Z bohoslužeb zmizely všechny nadbytečné obřady i jakákoli chrámová nádhera, mše se mohla sloužit kdekoli a zavrženo bylo bohoslužebné oblečení. Tábor se vnitřně proměňoval změnou skladby svého obyvatelstva, růstem svého politického vlivu a válečnou silou svých bojových oddílů²⁸.

Široce založená teologická rozprava mezi jednotlivými proudy reformistů vedla k formulaci článků (artikulů), které byly na jaře 1420 přijaty jako základní body programu, jehož naplnění si Husovi dědicové vytkli za cíl v přesvědčení, že právě toto je jediná cesta k všeobecné nápravě církve. Zmíněné články – artikuly – byly čtyři: svobodné kázání slova božího, znamenalo co největší propagaci pravd Bible; žádost, aby kněží a mniši nepanovali velkým statkům pozemským, odkazovala vzoru prostých hlasatelů učení Kristova z doby apoštolů; žádost, aby hříchy smrtelné byly řádně a rozumně potrestány od osob k tomu povolanych; svátost oltářní má být podávána věřícím nejen pod způsobou chleba, ale i pod způsobou vína, tedy kalicha.

27 Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001, str.288

28 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str. 89-90

Po smrti Václava IV. se jediným právoplatným dědicem českého trůnu stal uherský a římský král Zikmund. Jeho nástupnické právo nikdo nepopíral, ale Češi měli se Zikmundem své nedobré zkušenosti. V dobré paměti měli jeho angažovanost v Husově procesu, k tomu se přidalo jeho rozhodně nepřátelské vystupování proti utrakvistům. Reminiscence minulých křivd i obavy z budoucích činů krále Zikmunda zdržovaly jeho přijetí do země. Vyjednávání se vlekla a nevedla ke zdárnému konci, až se Zikmund rozhodl získat své království silou. Po dohodě krále s papežem byla vyhlášena proti Čechům křížová výprava. Zpupnost krále, jistého si úspěchem své obrovské armády, který všechny rozumné kompromisy povýšeně odmítl, vedla k válce, o které nikdo nemohl tušit, že potrvá půl druhého desetiletí. Díky husitské obraně hory Vítkov, v níž se vyznamenal tábořský hejtman Jan Žižka, křížácká vojska utrpěla porážku. Zikmund se sice dal 28. července 1420 na Hradčanech korunovat českým králem a také tohoto titulu dále užíval, ale husitská část země to neuznávala a odmítla připustit jakoukoli jeho pravomoc v českém státě a v červnu následujícího roku na prvním husitském sněmu v Čáslavi prohlásila celý akt za neplatný. To byly činy revolučního dosahu. Bylo přece neslýchané, aby sami obyvatelé rozhodovali, kdo má být jejich panovníkem.

Revoluční doba rozbila jednotnou státní moc a vytvořila zvláštní stav. V husitských rukou byla sice většina Čech, hlavně vnitrozemí a některé důležité okrajové oblasti, ale vláda nad nimi nebyla jednotná a různé části země podléhaly rozličným mocnostem. Nejvýraznější územní celky spadaly pod vládu Prahy a Tábora, jejichž městské svazy tvořily značnou vojenskou moc. Východočeská zájmová sféra, zprvu orebská, později Žižkova a po jeho smrti sirotčí, měla silné spojení v několika šlechtických doménách. Pevné seskupení husitských měst a šlechticů se vytvořilo v severovýchodních Čechách pod vedením Jakoubka z Vřesovic. Na Moravě byly některé pevné opěrné body husitů, ale po většinu doby v ní převládaly politické zájmy katolické i Zikmundovy strany. Na jihu Čech vázala mnoho tábořských sil silná a nebezpečná rožmberská doména a s ní souvisící město Budějovice, na západě pak pevný plzeňský landfríd. V těsné blízkosti Prahy zůstal zdatný Karlštejn²⁹.

29 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.105-106

Ke zdolání husitské části Čech použili nepřátelé všech dosažitelných prostředků. Klatby a propagandistické akce živily nenávisť vedoucí až k vyhlazování všeho českého. Další zbraní byla hospodářská blokáda, byly vydány přísné zákazy obchodů s kacíři. Na území Čech mířily zničující výpravy křížových vojsk a vpády ze sousedních zemí, hlavně z Míšně, ze Slezska, z Rakouska a z Uher.

Mezi protivníky nebyla nepřetržitě válka. Ve vhodnou dobu byla uzavírána příměří, často i prodlužována, když některá strana potřebovala uvolnit své síly k vojenským akcím jinde. Často šlo o výhody ryze hmotné. Příměří bývalo vykupováno značnými peněžními částkami. Všechny válečné strany dovedly vyplenit krajinu. Ztráty na lidských životech, na majetku i na zničených stavbách nelze vůbec vyčíslit. Lze jen dodat, že k úctyhodným stránkám husitských dějin patří rychlá obnova postižených krajin³⁰.

Léta 1430 a 1431 byla vrcholem husitských úspěchů na válečném poli. Triumf v bitvě u Domažlic naplnil obavami sousední německé země a podlomil sebedůvěru právě se scházejícího koncilu v Basileji do té míry, že shromáždění svatí otcové si uvědomili pro ně otřesnou pravdu, že není možné zdolat husity zbraněmi.

Co bylo zdrojem takové moci? Husitská vojska nepřevyšovala nepřítele počtem, často byla několikanásobně slabší, a přece zůstala pánem na bojišti. Příčin bylo několik:

Taktická převaha uváděla nepřátelské síly ve zmatek, působila jim těžké ztráty, někdy dokonce znamenala rozhodující výhodu už před začátkem bitvy a hlavním tvůrcem úspěšné taktiky byl Jan Žižka. Žižka a po něm i jiní hejtmani uměli vybrat bojiště tak, aby skýtalo výhodné vyhlídky pro úspěšnou obranu a bránilo nepříteli rozvinout jeho plné síly.

Často se tvrdilo, že hlavním přínosem husitství do válečných dějin byla vozová hradba. Ta byla však známa už dříve; nové bylo její mistrné taktické využití. Vycvičené a ukázněné vojsko se mohlo ve vhodném terénu v krátké chvíli uzavřít v improvizované pevnosti, jež byla s to odolat i prudkému útoku. Obrana proti pokusu dobýt vozovou hradbu byla velmi úsporná a účinná. Každá část byla rovnoměrně chráněna, mužstvo mohlo být rychle přemístěno na napadená místa a posádka rozdělena tak, aby žádná síla nepřišla nazmar.

30 J. Kejíř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.68-71

Novým prvkem, který do boje o vozovou hradbu vnesli husitští hejtmani, bylo využití dělostřelectva při obraně proti útočícímu nepříteli. Husité zdokonalili dělostřelbu ještě jedním způsobem – zařazením houfnic do svého arzenálu. Zvyku a obratnosti sedláků byla přizpůsobena ruční zbraň v různé podobě, husitský cep se stal téměř symbolem bojové údernosti.

Husité měli četné pohyblivé a pohotové bojové skupiny, které byly mobilní a rychlé. Schopnost rychlého přesunu bylo také podmínkou dalšího prvku, jímž husitské vojsko vynikalo, totiž uměním překvapit nepřítele.

Hlavním důvodem neporazitelnosti husitských vojsk byla morální síla armády. I prostý člen vojska věděl, zač bojuje; přesvědčení o spravedlnosti vlastního zápasu jej vedlo k obětavému plnění povinností³¹.

14.8.1431 byla u Domažlic rozdrčena poslední křížová výprava proti nepoddajným kacířům a papežská kurie dospěla k závěru, že s husity bude nutné zahájit jednání. Proto iniciátor poslední kruciáty kardinál Cesarini svolal se Zikmundovou podporou v r. 1431 do Basileje koncil, kde mělo dojít k nějakému vyrovnání s husity. Jedním z bodů jednání na koncilu bylo i projednání 4 pražských artikulů. Hluboká deprese, která se koncilu zmocnila, měla ještě další příčinu. V řadě zemi se rozmáhaly lidové sympatie k husitství a v samé Basileji se ozývaly výčitky původcům nešťastné výpravy, že odmítáním husitského požadavku o slyšení zavinili tak povážlivý neúspěch. Po obezřetných úvahách a diskuzích kardinál poslal z Basileje do Čech památný list, datovaný dnem 15. října 1431, v němž nabízel slyšení na půdě koncilu. Namísto hrozivých křížových výprav se do popředí posouvaly zbraně ještě nebezpečnější: diplomatická obratnost, hladká slova, zdržovací taktika i skrytý úskok. Přesto však na husitské straně zavládlo uspokojení, že konečně bude možno seznámit veškerý svět s husitskými spasitelnými pravdami.

Koncilu v Basileji předcházela předběžná jednání obou stran v Chebu 9. května 1432, na kterých bylo dohodnuto, že „za nejpravdivějšího a nestranného soudce přijat zákon boží, praxe Kristova, apoštolská a prvotní církev spolu s koncily a učiteli, kteří se v něm pravdivě zakládají“ – tzv. Chebský soudce. Husitství v memorandu nevystupuje jako hereze, nýbrž jako pouhé odpadlictví českého lidu, těžko ovšem svou hrůzností snesitelné.

31 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.147-156

Koncil a pak jeho poselství v Praze schválně protahovaly uzavření dohody mezi církví a husity. Se zástupci koncilu se těsně semklo ve skrytém spojení šlechtické konzervativní křídlo. Koncil měl v plánu odstranit polní vojska z politické scény, spojení všech umírněných sil za podpory katolického panstva, musel však udělat ústupky ve věci kalichu. Nakonec bylo stanoveno, že kalich bude povolen jen těm, kdo se ve všem ostatním srovnají s církevními řády. Bylo tedy skoro jisté, že právě tuto zásadu nebude moc přijmout radikální táborské křídlo a že tím vyvstanou další vážné rozpory v husitském hnutí. Radikální svazy se nehodlaly vzdát svých mocenských pozic bez ohledu na to, že drtivá většina země si toužebně přála mír. Pod vlivem přesvědčovací taktiky vyslanců koncilu došlo k přeskupování sil. Pražané v čele se Starým Městem, umírnění kališníci a dočasně i někteří představitelé katolíků v čele s Oldřichem z Rožmberka vytvořili druhou panskou jednotu. 30. května 1434 došlo u Lipan k jedné z nejfatálnějších bitev českých dějin, ve které radikální křídlo husitů utrpělo porážku. Padl v ní tábořský vůdce Prokop Holý. Cesta k dohodě tím byla otevřená.

Dva roky poté, 5. července 1436, skončilo v Jihlavě zdoluhavé vyjednávání husitů s koncilem a císařem Zikmundem slavnostním vyhlášením kompaktát. Šlo o nový typ dohody mezi státem a církví: husitskému obyvatelstvu Čech a Moravy se v ní povoluje kalich, zaručuje se i naplnění dalších třech pražských artikulů, ale katolického obyvatelstva se to netýkalo. Soudce chebský se v kompaktátech přetavil do praktického dvojvěří. Husité obhájili svoji víru, aniž by se vzdali společenství univerzální církve, a katolíkům byla jejich dosavadní víra zachována.

Kompaktáta nepřinesla do země klid. Zikmund byl vůči jejich dodržování vstřícný, odmítla je ale kurie. V prvním vhodném okamžiku za změněné konstelace v mezinárodních vztazích a v novém mocenském rozložení sil uvnitř církve papež kompaktáta odvolal (1462).

II.

Znalosti ciziny o husitství a jeho programu nebývaly dobré a byly často zkreslené pověstmi o krutosti husitských vojsk a o jejich neúprosném vůdci Janu Žižkovi. Cizí literární projevy jakéhokoli druhu nebyly ochotné prosvětlit ponurý obraz, jaký malovala zlobná agitace. Vůdčí husitské osobnosti dobře věděly o nedostatečné informovanosti ciziny. Proto také při každé příležitosti nechyběly požadavky na veřejné disputace husitských teologů s představiteli církve. Pokud se při některých příležitostech, jako byly ujednání příměří nebo diplomatické setkání nepřátelských mocností, podařilo dosáhnout určitých dočasných dohod, husité toho využili k výměně názorů mezi svými teoretiky a cizími učenici. Stalo se to roku 1420 po nezdaru obležení Prahy, v letech 1421 a 1431 v Krakově při jednáních s polským dvorem i roku 1429 při setkání s králem Zikmundem v Bratislavě. Ale byly to akademické diskuse v omezeném kruhu posluchačů bez odezvy a publicity v širší veřejnosti. S úsilím po poznání husitské ideje se neodlučitelně spojoval i další cíl, který měli na mysli čeští diplomaté i státníci – zabezpečení míru, který země nutně potřebovaly ke svému zotavení. S tím souběžně postupovala činnost v mezinárodní politice, diplomatické zákroky a mezistátní jednání. Nebylo snadné vystupovat v zahraničí s potřebným důrazem a získat si dostatečnou důvěru. Země, obviněná z kacířství, jejíž zástupci byli sami podezřelí z bludů, neměla v mezinárodním životě žádná práva. Byla jí upírána i možnost náležitě vystupovat navenek, protože za českého krále byl uznáván Zikmund³².

Šíření husitských myšlenek pomáhaly obchodní styky Čech s jinými státy. Vojáci křížáckých vojsk se vraceli domů a vyprávěli všem, co viděli a slyšeli v husitských Čechách. Husovi přívrženci překládali do mateřštiny spisy Jana Husa, husitské manifesty, čtyři pražské artikuly. Sami husité, zvláště táborité, vedli propagandu mezi venkovským i městským lidem Evropy. Nejednokrát vydávali manifesty, psali dopisy, které rozesílali do evropských států, posílali své kazatelé do sousedních států, pořádali poselstva do Polska a Litvy. Rozhodující roli při šíření husitských myšlenek odehrály tzv. „spanilé“ jízdy husitských, hlavně tábořských oddílů do sousedních států. Husitské idey pronikly do běloruských, ukrajinských, litevských, polských, slovenských, uherských, německých, francouzských zemí a dále až do Španělska, Anglie, Skotska³³.

32 . Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984 str.134-135

33 . Čornej: Velké dějiny zemí koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000

Polsko

Relativně nejpříznivější podmínky měli stoupenci husitských ideálů v jazykově blízkém Polsku, kde se politické zájmy královského dvora a části šlechty více nebo méně rozcházely s bojovným protihusitským kursem biskupů a vysokých prelátů, na něž tlačili krakovští odchovanci pražské univerzity a čeští katoličtí emigranti. Příbuzenské a válečné svazky z minulé doby tlumily protihusitskou kampaň již v době kostnického koncilu a počátečního jednání o polskou kandidaturu. Svévolný postup knížete Zikmunda Korybuta a jeho družiny měl za následek, že král Vladislav wielunským dekretem z r. 1424 vyhlásil styky s husity za urážku svého majestátu. Účinnost dekretu se záhy otupila, neboť husitská vojska pronikající do Slezska nutila dvůr manévrovat. Spolupráce polských šlechticů s polními vojsky a naopak válečná pomoc sirotků v boji proti řádu německých rytířů přispěly k posílení vzájemných kontaktů, jež vyvrcholily v oficiálním zájmu krakovského dvora o českou, kompaktně zaštitěnou korunu. Pobyt zhruba pěti tisíc polských bojovníků na českých bojištích v r. 1438 pootevřel laickému kalichu přístup do katolické země s chudou heretickou tradicí.

O husitech se vědělo i v malých městečkách a zapadlých vsích. Církevní tribunály se v první polovině dvacátých let zaměřovaly na účastníky Korybutových výprav do Čech. Odpřísáhnutí bludu však většinou stačilo, aby se na svobodu dostal nejen podezřelý laik, ale i udaný kněz. Řada udání ze msty, závisti nebo z prehlivosti nenaplňovala skutkovou podstatu kacířství. V opilosti nebo v hádce nebylo daleko k urážce z kacířství, kterou si čas od času postižený nenechal líbit a spěchal se žalobou ke konzistoři.

Některé husitské bludy byly všeobecně známé (přijímání z kalicha, neúcta k světcům, odpor k církevním autoritám), takže případný souhlas s nimi nebyl vždy podložen hlubší znalostí zakázané věrouky. Pozornost přitahují případy, kdy u osob podezřelých z kacířství byly nalezeny husitské knihy. Značné množství opisů děl reformního obsahu si z Prahy již v předrevoluční době přinesli polští studenti, bakaláři a mistři. Značný zájem krakovští a jiní profesori rovněž věnovali písemnostem spjatým s kostnickým koncilem a protihusitským polemikám českého původu, které potřebovali mít po ruce pro inkviziční účely a učené disputatione. Vlastní husitská literatura včetně manifestu byla v Polsku poměrně vzácná, opět s výjimkou knihoven některých krakovských profesorů. Netřeba však pochybovat o tom, že při hojných stycích mezi oběma zeměmi, jež neustaly ani ve

válečných letech, měli vážní zájemci možnost si díla husitských teoretiků opatřit. V třicátých letech měl například značný počet těchto spisů měšťan Jan z Bolimova, husitské knížky a listy, některé z nich ve trojím opisu, byly kolem r. 1429 nalezeny v příbytku krakovského dvorního astronoma Jindřicha Čecha. Inkvizice se po nich marně sháněla, neboť opisy těchto děl kolovaly ještě v následujících desetiletích.

Velký rozruch způsobila aféra tajného vicefovece Ondřeje Galky z Dobczyna, bývalého děkana krakovské artistické fakulty a od r. 1441 kanovníka kapituly sv. Floriána. Tento vážený hodnostář ukrýval Vicefovy a Paynovy spisy, které půjčoval anebo zamýšlel půjčit několika vlivným šlechticům, aby jim snad zdůvodnil nutnost zásahu světské moci vůči církevním zlořádům. V březnu 1445 se mistr Galka při fakultní schůzi ostře střetl s jedním kolegou z kapituly, jemuž vyčetl hromadění výnosných obročí. Většina profesorů se postavila proti kritikovi platných norem i výsad a po čase prosadila internaci neústupného Galky v cisterciáckém klášteře Mogilu poblíž Krakova. Zanedlouho proti Galkovi byl zahájen inkviziční proces, pronásledovaný mistr odešel do Čech a dočasně se usadil v Táboře, kde se r. 1451 aktivně zúčastnil disputací radikálních bohoslovců s Eneášem Silviem.

Mistr Ondřej Galka se přiřadil k desítkám polských kněží, kteří z Polska emigrovali z existenčních důvodů. Umírněný utrakvismus nebyl pro ně vnitřní zábranou, také mnozí z nich v Čechách našli druhou vlast. Většinou se museli spokojit s venkovskými farami, několika se však podařilo proniknout i do Prahy, např. astronom a lékař Martin z Lečnice. Volba Vladislava Jagellonského na český trůn v r. 1471 Michalovi otevřela cestu ke dvoru.

Neúspěch polské kandidatury na český trůn povzbudil na přelomu třicátých a čtyřicátých let protihusitskou kampaň představitelů polského vysokého duchovenstva. Z iniciativy nesmiřitelného krakovského biskupa Zbyhněva Olešnického vznikla v březnu 1439 konfederace 44 čelních církevních a světských feudálů, jež si mimo jiné předsevzala tvrdý postup proti všem projevům kacířství.

Mnohem více se husitské ohlasy promítly do souběžných událostí spjatých se jménem králova diplomata a poznaňského generálního soudce Abraháma ze Zbaszyna, který se roku 1437 veřejně přiznal ke kalichu. Abrahám brojil proti církevním poplatkům a zásahům prelátů do světských záležitostí, po vypuknutí otevřeného konfliktu dával stále více najevo sympatie českým husitům. Městečka Zbaszyn a Keblow, kde byl pánem jeho

stejnojmenný bratranec Abrahám, se stala působištěm polských husitských kněží, kteří v okolí získali početné stoupence.

Horlivou činnost vyvíjely církevní orgány v Hnězdně a Wroclawsku, v Mazovsku rozhodila své sítě inkvizice plockého biskupa a v Malopolsku postihy zesílily ve spojení s aférou mistra Ondřeje Galky. Také v druhé polovině 15. století prameny uvádějí desítky jmen podezřelých osob i skutečných stoupců husitství ze všech končin Polského království.

Třebaže v žádné oblasti se polské husitství nestalo masovým reformním a tím méně revolučním hnutím, šíře a početnost jeho projevů dokládají poměrně silný duchovní impuls sousední země, který se neomezoval pouze na rozvoj písemné polštiny. Vedle ústředního utrakvismu Rokycanova směru, odporu k církevním desátkům i k neoprávněným exkomunikacím tu a tam v polském husitismu zazněly radikálnější prvky, počínaje ojedinělým obrazoborectvím a konče násilnostmi proti duchovním. Zdaleka ne všechny nonkonformní náboženské či politické postoje a činy však nesly mateřské znamení husitských ohlasů. Osočení z husitského kacířství nemělo často s českými vlivy nic společného, což platí i pro řadu literárních děl, jež vyjadřovala požadavky obecně reformní povahy³⁴.

Slovensko

V bezprostředním doteku s husitskými oblastmi českého státu leželo také jazykově blízké Slovensko, tehdy tzv. Horní země Svatoštěpánské koruny. Slováci ve složitých poměrech mnohonárodního uherského státu ještě nevytvářeli rozvinuté národní společenství s vlastní sebeuvědomělou politickou a duchovní elitou. V některých městech bylo již slovenské obyvatelstvo natolik početné, že si mimo jiné vydobylo záruky politických práv (Žilina 1381). Rozhodující slovo v městských obcích i jejich kancelářích stále ještě měli němečtí starousedlíci, takže podmínky pro přijetí husitského reformního programu tu byly obdobně nepříznivé jako v moravských katolických městech. Také první stopy lidového husitství na území Slovenska vedou do jazykově německého prostředí Trnavy. Slovenské pravověří začala ohrožovat nákaza z Prahy, kam za univerzitním vzděláním odcházeli studenti z různých měst a městeček Horní země. Jejich národnostní původ není vždy zřejmý, v každém případě lze jmenovitě známé slovenské akademiky,

34 Fr. Šmahel: Husitská revoluce 4, UK, Praha 1993, str.131-134

kteří se přihlásili k husitskému učení, spočítat na prstech jedné ruky. Jedním z nich byl i Matěj ze Zvolena, domnělý autor slovníku Rosarius. O jeho husitských postojích není pochyb, neboť jinak by si v Praze nemohl zakoupit dům, krasopisně opsat latinskou bibli a pokojně se tu dožít r.1454, kdy po něm zanikají stopy.

Jako dalšího lze jmenovat Mikuláše ze Žiliny, který od r. 1415 přebýval na různých kolejích, roku1440 se stal mistrem svobodných umění a nejméně dalších čtyři roky působil na univerzitě jako profesor. V předrevoluční Praze snad studoval i Jiřík z Topolčan, který si do svého kodexu zaznamenával počátky několika husitských písní již na přelomu let 1415-1416. Dva slovenští husité duchovního stavu se v Čechách stali mučedníky nové víry. Kněze Matěje Slováka zabili a svrhli z kostelní věže kutnohorští uprchlíci. Táborský kazatel Lukáš z Nového Města nad Váhom padl v létě 1424 do rukou rožmberským hlídkám, a protože měl u sebe větší množství falešných uherských a vídeňských mincí, byl v Českém Krumlově upálen jako buřič a padělatel. Lukáš byl na Hradišti hory Tábor jedním z revolučních kazatelů, působil však též v Písku a Prachaticích a r. 1422 se zúčastnil rozhovoru s Petrem Chelčickým na hrázi vodňanského rybníka. Literárně nejplodnějším slovenským husitou byl Jan Vavřincův z Račic. Jako prelát se nechal při svém pobytu na Moravě r. 1417 strhnout polemikou mezi pražskými kolegy Šimonem z Tišnova a Pavlem z Prahy o viclefsko-husitské pojetí církve. Jan Vavřincův se veřejně postavil po bok mistra Šimona a spolu s ním se také koncem srpna a počátkem září podílel na velké univerzitní diskusi v Praze.

Hrstka slovenských kněží a vzdělanců, kteří se prokazatelně přihlásili k husitským opravným snahám, působila v Čechách nebo na Moravě. Zvláštní je též skutečnost, že se zatím nepodařilo zjistit ani jedno jméno z období stálých posádek polních vojsk na západním Slovensku. Jestliže na jedné straně některé náznaky svědčí o přítomnosti kališnických duchovních v Ludanicích a ve Skalici, na druhé straně nelze ztráct ze zřetele povrchnost ideových postojů známých hejtmanů a velitelů posádek. Většina z nich náležela k profesionálním válečníkům, pro něž byla rozhodující výhodnost služby. Vedle prodejného knížete Fedora z Osrogu stačí tu připomenout velitele topolčanské posádky Jana Šmykovského ze Žďáru, jemuž sirotci svěřili odpovědnou funkci z respektu ke statečnosti, kterou projevil v boji proti nim. Hejtmani tohoto druhu začali ze dne na den přijímat z kalicha, a tím pro ně náboženská očista skončila. Mezi řadovými bojovníky slovenských posádek se nepochybně vyskytovali veteráni z revolučních vojsk první

poloviny dvacátých let, také oni však postupně ztráceli z očí původní ideály a přejímali návyky žoldněřského povolání.

S kritickou obezřetností je třeba přistupovat též k ojedinělým dokladům o pohusitských sympatiích ze strany slovenského obyvatelstva. Drobné sociální nepokoje horníků a řemeslníků ve Smolníku a Jasově v r. 1421 měly zřejmě lokální podněty bez jakéhokoli vztahu k husitským Čechám. Podle všeho řada drobných zemanů později úzce spolupracovala s husitskými posádkami a s vojenskými družinami tzv. bratříků. Zamlžené okolnosti obestírají aktivitu skupiny bratislavských husitů z let 1428-1432. Německé obyvatelstvo mělo v Bratislavě naprostou převahu, a proto alespoň část z více než šedesáti přívrženců husitů, o nichž se vědělo na Albrechtově vídeňském dvoře, musela být neslovanského původu. Hysterická obava z vlastních zrádců se šířila z moravských katolických měst do Rakous i na západní Slovensko. Větší strach než sama kacířská nákaza vzbuzovaly peněžité úplaty, jimiž si husité měli získávat pomocníky z řad vlastních nespokojenců. Znovu se to ukázalo v r. 1432, kdy bratislavská městská rada zatkla skupinu spiklenců, která udržovala spojení s velitelem trnavské posádky Blažkem z Borotína, jemuž měla 27. listopadu 1432 usnadnit půlnoční vpád do města. Válčná akce počítala s účastí dalších husitských posádek nejspíše též s pomocí oddílů, které operovaly v sousedním Rakousku. O dva roky později bratislavská rada znovu vyšetřovala podezřelé styky rybářů z okolí města, na něž upozornili zemané ze Žitného ostrova. Ani v tomto případě nelze spolehlivě říci, zda šlo o uvědomělé přívržence husitských artikulů.

Sociální motivace se tu jeví výraznější než účinek husitské agitace v jazykově německém prostředí. K postojům vyvěrajícím z bídy a osobních křivd se někdy přidružovaly pohnutky ziskové, ne-li kriminální povahy, jež vystoupily na povrch rozbory českých a moravských popravčích zápisů. Jelikož sotva šlo o jev omezený na jednu územní oblast, je třeba počítat s tím, že na husitských zahraničních výbojích parazitovali též pochybné živly z řad domácího obyvatelstva. Výmluvným dokladem je postup uherského zemana Štefana z Plášťoviec, který v listopadu r. 1430 se svými sluhy vyloupil vesnici Kozárovce na panství svatobeňadického opatství. Zeman pro svou družinu opatřil typické součásti husitské výstroje a výzbroje, aby vyšetřování svedl na falešnou stopu. Nepodložené představy o dozvucích slovenského husitství v době Jana Jiskry z Brandýsa a pozdějších bratříků již vzaly za své. Jiskra sloužil tomu, kdo zaplatil, přičemž není jisté, zda vůbec přijímal z kalicha.

Těžiště aktivity husitských posádek na Slovensku jednoznačně spočívalo ve vojensko-mocenské oblasti. Zatímco ve všech okolních zemích řádila inkvizice, na Slovensku o ní není slyšet. Tu a tam některý kněz nebo řeholník hledal poučení v protihusitském traktátu, vše však nasvědčuje tomu, že k pronásledování bludařů nedošlo ani v místech bývalých posádek. Velké množství dochovaných slovenských listů a listin sice dokládá silný vliv písemné češtiny, zatím se však nepodařilo nalézt svědectví o domácích stoupcích utrakvismu v žádné ze stolic, na jejichž území operovaly družiny bratříků. V ostrém světle kritických rozborů neobstály ani pověsti o kostelech údajně vystavěných husity, na něž se dovolávala pozdější tradice. Husitství na Slovensku reformaci předešlo, neudrželo však pro ni živnou půdu³⁵.

Jihoslovanské státy

V protilehlých končinách uherského státu přebývalo slovanské obyvatelstvo v Chorvatsku a Slavonsku. Do celé této rozlehlé oblasti odedávna pronikala bogomilská hereze, a to jednak z Dalmácie, jednak z Bosny, kde se již ve 13. století vytvořila státem uznaná „bosenská církev“. Věrouka této národní církve byla značně konzervativní, neboť se vyznačovala houževnatým lpěním na biblických textech hlaholského církevněslovanského písemnictví. Soudobé zprávy o stoupcích bosenské církve jsou kusé a málo spolehlivé, přesto však z nich lze se značnou pravděpodobností vyvodit, že na ně husitská agitace neměla hlubší vliv ani v případech, kdy s ní přišli do styku. Odolné vůči husitství zůstávalo i srbské pravoslaví. Srbský dějepisec Konstantin Filozof na počátku třicátých let 15. století připomenul ve svém Životopise despoty Štěpána Lazareviče i Husa, o jehož kacířství měl zcela zmatené představy. Zhoubnost Husových následovníků spatřoval v jejich odboji proti uherskému králi Zikmundovi. Politická stránka české revolty v jeho očích zastírala mlhavé povědomí o poučení, které husité hledali právě v pravoslaví. Proto také bez rozpaků pochválil despotu Štěpána, že na Zikmundovu výzvu vyslal válečný oddíl na pomoc první křížové výpravě. Po boku Srbů ostatně proti husitům bojovali též Dalmatinci, Chorvati a Slovinci. Jeden nejmenovaný velmož z Bosny padl v listopadu 1420 u pražského Vyšehradu, hejtmanovi posádky v Uherském Hradišti Ladislavu Blagajovi Zikmund nahradil ztrátu oka statky v záhřebském komitátu³⁶.

35 Fr. Šmahel: Husitská revoluce 4, UK, Praha 1993, str 134-138

36 Fr. Šmahel: Husitská revoluce 4, UK, Praha 1993, str 139

Ruské země

V 15. století se teprve dokončoval proces centralizace ruských zemí. Pro upřesnění této doby za Rus bylo považováno území bývalé Kyjevské Rusi, totiž současná Ukrajina a Bělorusko, současné Rusko v té době bylo známo jako knížectví Moskevské. Přes veškeré společné rysy rozvoje evropských států Rusko mělo své zvláštnosti. Katastrofální následky pro nově vznikající stát měla invaze mongolských kmenů, která zpomalila ekonomický a sociální rozvoj knížectví. Sjednocení ruských zemí napomáhala i pravoslavná církev, čím si získala silné postavení ve státě. Sjednocení knížectví a církve zesílilo po jmenování moskevského metropolity bez schválení konstantinopolského patriarchy³⁷. Vzhledem k rozdílnostem rozvoje katolického náboženství v Evropě a pravoslavného náboženství v Rusku husitské myšlenky, i když byly známé, neměly většího ohlasu v Moskevském knížectví. Ruští historikové 19. století více zdůrazňovali vliv pravoslavné víry na husitství, viděli původ husitského hnutí v přežívání pravoslavné tradice v Čechách z dob Cyrila a Metoděje. Důvodem takových tezí byly cesty Jeronýma Pražského do Rus a pozdější české poselství do Konstantinopole s nabídkou včlenění husitství do pravoslavné církve³⁸.

Husitské myšlenky našly ohlas v ukrajinských i běloruských zemích, které tou dobou byly součástí litevského knížectví, jež mělo unii s Polskem. V první polovině 15. století zesílilo národní hnutí v těchto zemích, podnětené vzorem vítězných bojů českých husitů. Ekonomické, kulturní i politické styky Čechů s Ukrajinci a Bělorusy začaly mnohem dříve před husitskými válkami. Slovanské národy i Litevci společně vystoupili proti Řádu v bitvě u Grunvaldu 15. července 1410. Husitské myšlenky byly známé v běloruských i ukrajinských zemích ještě za života Jana Husa. V roce 1413 navštívil Vitebsk i Pskov nejbližší Husův spolupracovník Jeroným Pražský, aby se poučil o liturgických praktikách ortodoxního ritu. Nepřímý vliv husitství je možné sledovat po skončení husitských válek, kdy Polsko posílilo katolizaci zemí, které mu patřily. Jako následek bylo utlačováno pravoslavné náboženství, zavíraly se kostely, pravoslavné šlechtě byly odmítána privilegia, jež patřila katolíkům, např. počínaje účastí na zemských sborech přes odebrání erbu a zákazu uzavírání manželství s katolíky³⁹.

37 .М. Мунчаев, В.М. Устинов: История России, Норма, Москва 2004 стр. 67-79

38 Л.Лаптева Русская историография гуситского движения, Москва, 1978

39 М. Грушевський: Історія України-Руси <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur.htm> , červen 2010

III.

Husitství se opravdu zrodilo jenom v Českém království, na jeho teritoriu se odehrály nejdůležitější jeho epizody, ale ve větším nebo menším stupni se stalo hnutím, které mělo vliv na politický vývoj ostatních států.

Hledání zahraničních spojeneckých svazků bylo pro husitské Čechy velmi obtížné. Angličtí lordy, kteří byli husitům ideově nejbližší, byli příliš daleko a podlehli krutému pronásledování. Všechna německá území uznávala za svého panovníka římského krále Zikmunda, pod jehož vládou byly i Uhry. Rakouský vévoda Albrecht byl jeho zetěm. A nade vším stála perfektně zorganizovaná církev⁴⁰. Většina politicky aktivních osobností šlechtického pražského křídla byla přesvědčena, že je nutno osiřelý český trůn obsadit panovníkem, který by hájil čtyři artikuly a zabezpečil vnitřní řád a bezpečí v zemi. Nebylo snadné najít kandidáta, který by přicházel v úvahu pro vyjednávání. Každý si přece musel být vědom, že by přijímal korunu od těch, kdo se dopustil vzpoury proti svému legitimnímu králi, a za toho byl v cizině samozřejmě považován Zikmund. Další nevýhodou bylo, že na husity byly uvaleny těžké církevní tresty pro kacířství. Nebyli ani plnými pány v zemi, kde stále existovala silná katolická strana věrná Zikmundovi a na druhé straně rostoucí síla tábořská, jež s královskou vládou nesouhlasila. Jediný směr, kde mohli Češi doufat v navázání kontaktů, byl východ – Polsko a nakonec daleká Litva. Záměr získat panovníka v Polsku nebo Litvě nebyl motivován jen národnostní příbuzností. I husitští zástupci dovedli kalkulovat s mezinárodním postavením Polska s jeho nepřátelství s Řádem i se Zikmundovými Uhrami⁴¹. A středověká Litva? To nebyla malá pohanská zemička, ale mohutná velmoc s většinou slovanského obyvatelstva, jež sahala na východ až po hranice moskevské říše a na jihu hluboko na Ukrajinu téměř na dosah Černého moře. Teprve nedávno přijala křesťanství a nebyla pro svou zeměpisnou polohu i nevelikou vázanost na papežskou kúrii nucena k úzkostlivým ohledům na církev a její nároky. Nepřekonatelnou nevýhodou ve stycích Čech s Litvou byla vzdálenost obou zemí, která znemožňovala mocenské uplatnění litevské síly uprostřed Evropy. Závislost na polském zprostředkování byla tak značná, že bez něho vůbec nemohlo dojít k řádným a pravidelným stykům. Jen využití nestálé situace v Evropě, válečných spojení

40 J. Kejr: Husité, Panorama, Praha 1984, str.135

41 J. Kejr: Husité, Panorama, Praha 1984, str.106

a mocenských rivalit mohlo české diplomacii pomoci k úspěchu. Ale ani tady neměla česká poselstva lehkou úlohu, polský dvůr využíval české nabídky k manévrování ve svých vztazích k Řádu německých rytířů i k Zikmundovým Uhrám. Hrozba, že by mohl polský král nebo litevský velkokníže zasednout také na český trůn, byla účinným prostředkem nátlaku na ostatní polské sousedy⁴².

Polsko

Pokus o získání panovníka v Polsku byl podnikán převážně z iniciativy Prahy a šlechty. Tábor se k němu stavěl odmítavě a pražskou iniciativu spíše brzdil⁴³. Snad již 26. července, okamžitě po zprávě o chystané Zikmundově korunovaci, se pražské obce rozhodly nabídnout polskému panovníkovi českou královskou korunu. Jednání však nepřinesla žádný konkrétní výsledek. Přes napjaté vztahy se Zikmundem Lucemburským nehodlal Vladislav Jagellonský vládnout v Čechách z vůle husitských představitelů. Husité zatím kontrolovali pouze menší část země, katolické síly zůstávaly početné, takže nikdo nevěděl, jak se situace v nejbližší době vyvine. Husitskou podmínkou bylo, aby se nový král přijal, hájil a šířil čtyři pražské artikuly. Kdyby tak Vladislav Jagellonský opravdu učinil, rázem by se v očích západokřesťanské Evropy stal kacířem. Námitkám ze strany církve mohl poměrně snadno čelit tvrzením, že se snaží přivést Čechy k poslušnosti, ke zřeknutí se heretických učení a k návratu do lůna obecné církve. I přes to na českou korunu vážně nepomýšlel. Pro polský dvůr bylo pak výhodné, že mohl počítat i s litevskou intervencí, jež vyhovovala jeho záměrům ještě lépe než vlastní přímá angažovanost v choulostivé mezinárodní hře. K tomuto řešení dočasně došlo roku 1422, kdy byl vyslán do Prahy kníže Zikmund Korybutovič jako zástupce litevského velkoknížete Vitolda. I přes určité úspěchy, kterých se litevskému knížeti podařilo dosáhnout (vyrovnal se nejen se skrytým, ale i otevřeným nesouhlasem husitských radikálů, ale také se vzdorem katolického hradu Karlštejna), jeho působení v Čechách nebylo dlouhotrvajícím. Po krátké válečné akci však byla sjednána dohoda mezi Řádem německých rytířů a polsko-litevskou unií. Jejím hlavním bodem bylo vrácení některých území Polsku a Litvě. Vitold i Vladislav Jagiellonský dosáhli svého. Další Korybutovo prodlévání v Čechách ztratilo z hlediska litevské politiky smysl⁴⁴.

42 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.137-138

43 J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.136

44 P. Čornej: Velké dějiny zemí koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000

Ani velmi brzké odvolání Korybuta zpět neznamenalo ještě zastavení pokusů o získání nového panovníka v Polsku nebo aspoň o bláhovou polskou podporu v rozličných vztazích k jiným státům. Určité ochromení těchto pokusů znamenal druhý příchod knížete do Prahy roku 1424, tentokrát z jeho vlastní vůle bez souhlasu krále Vladislava a velkoknížete Vitolda, kterým to způsobilo značné nepříjemnosti a byli nuceni mnoho vysvětlovat a ohrazovat se proti Korybutovu počínání. Ale ani potom nebyly kontakty zcela přerušeny.

Kníže Korybut utrpěl nezdár. Neporozuměl totiž husitským Čechům a dal se zlákat k těsnému spojení s krajní husitskou konzervativní pravíci. Pokusil se o dohodu se Zikmundem a katolickými předáky, narazil však na odpor bratrstev a větší části pražského duchovenstva. Po nezdařeném pokusu o převrat musel roku 1427 opustit Prahu a vrátit se pak domů. Těžko najít přesný okamžik, kdy ztroskotaly úmysly najít nového panovníka ve slovanském sousedství. Kolísavá mezinárodní situace tyto kontakty dávno oslabila; nicméně lze říci, že konečný odchod knížete Korybuta znamenal naprosté ztroskotání všech nadějí.

Ale ani potom se Polsko nepřipojilo k nepřátelskému táboru a nevystoupilo proti Čechům válečnou silou. Dokladem spojení byla ještě roku 1433 slavná výprava sirotčího vojska k Baltu na pomoc Polsku. Umožnila ji smlouva, v níž byly stanoveny náhrady sirotkům za utrpěné škody a podmínky vybavení jejich vojska z polských prostředků⁴⁵.

Výpravy do zahraničí patřily až do druhé poloviny válečných let. Často jsou nazývány výrazem „rejsa“ odvozeným z němčiny, ale v literatuře převládlo české označení „spanilá“ nebo podle některých rukopisů „spanilá jízda“, jak byla výstižně pojmenována velká výprava z přelomu 1429-1430. Odtud se pak název přenášel i na jiné vpády do blízké i vzdálenější ciziny⁴⁶. Tyto výpravy spojovaly v sobě vojenský, ekonomický, politický a propagační zřetel. Husité ovšem nemohli organizovat všestranně náročné podniky dříve, než ovládli klíčové komunikace, a pokud nezískali jistotu, že během výprav neztratí své pozice v českém prostoru. Taková situace vznikla až v letech 1425-1426⁴⁷.

45 Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.137

46 Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984, str.157

47 P. Čornej: Velké dějiny zemí koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000, str. 316-319

Ačkoliv nápad na přenesení tíhy válek z vyčerpaného Českého království za hranice se zrodil asi již v roce 1425, za jeho předního stoupence a dovršitele se považuje Prokop Holý. A také s touto taktikou slavil triumf.

K státoprávním příčinám vojenských výprav za hranice Českého království přistupovaly rovněž další faktory. První lze označit jako takticko-strategické. Cílem rejs bylo zasáhnout nepřítele na jeho vlastním území, zastrašit jej, způsobit mu škody a případně zpomalit či znemožnit formování vojenských sil určených k vpádu do Čech.

Vojenský záměr se zpravidla pojil s politickým a ideologickým působením, jehož smyslem bylo rozšířit za českými hranicemi znalost husitského programu a získat pro něj co nejvíce přívrženců. Až na výjimky se jejich snahy mýjely účinkem a „boží bojovníci“ nedokázali zvrátit převážně negativní postoj, který vůči nim evropské obyvatelstvo zaujalo.

Konečně důležitými byly i ekonomické motivy většiny rejs. Nejschůdnějším řešením, jak uživit husitská vojska, bylo jejich vyslání za hranice Českého království. Takový postup se osvědčil více než pobyt polních obcí na českém území, kde svými nároky na zásobování neúměrně zatěžovaly domácí obyvatelstvo. Zásadu, že se válka má živit sama, bylo lepší aplikovat na účet zahraničních protivníků. Tažení za hranice byla navíc účinným prostředkem, který podlamoval dopad hospodářské blokády, vyhlášené na obchodování s husitskými oblastmi Čech již v roce 1420. Polní vojska i další husitské sbory si v cizině nejen dělily získanou kořist, výkupné i výpalné, nýbrž přivážely do Čech též nedostatkové zboží (zbraně, zbroj, další vojenské potřeby, kvalitní víno atd.)⁴⁸

Zjara r.1427 husité překročili hranice Slezska. Tady bez bojů obsadili řadu měst na levém břehu Odry, 18. března na břehu Nisy husité rozbili vojsko slezských pánů, v čele s wroclavským biskupem. V následku toho většina kněží byla nucena podepsat smlouvy s husity, ale biskup Konrád pokračoval v odporu. 1. května táboří a sirotci se přiblížili k Wroclávi. Zapálili opevnění wroclavské pevnosti a potom se vydali na zpáteční cestu. Za sebou odváděli velké množství dobytka a odváželi bohatou válečnou kořist. Ve Slezsku se k husitům připojil i kníže Fedor Ostpožský, který pocházel z Ruska. V jeho oddílech bylo hodně jeho spoluobčanů. Tyto oddíly už bojovaly na straně Čechů v bitvě u Ústí v roce 1426 a potom odešly do Slezska. Spolu s Čechy bojoval i oddíl Poláků pod vedením polského šlechtice Dobka Puchala⁴⁹.

48 Čornej: Velké dějiny země koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000, str. 498-501

49 Б.Т. Рубцов: Гуситские войны, Москва 1955, стр.238-253

Válečné střety ve Slezsku se obnovily už na jaře roku 1430. S husity tentokrát bojovaly již zmíněné oddíly Dobka Puchala, pomocné oddíly slezských knížat a také oddíl ruského knížete Fedora Ostrožského. Jedním z vojevůdců husitů při této výpravě byl i Zikmund Korybutovič, který v této době stál již na straně husitů.

Táborské vojsko se pod vedením Prokopa Holého znovu dostalo do Slezska a obsadilo řádu velkých měst. Zvlášť velký význam mělo obsazení Břehu a Nimče, kde byly založeny husitské posádky. Tato města byla bránou do Slezska a nadějně bránila přístup k severním hranicím Čech. Jedno z měst obsazených husity – Hlinice – bylo předáno pod vládu Zikmunda Korybutoviče.

Počátkem roku 1431 se konal sněm v Kutné Hoře. Důležitou otázkou, která se probírala na sněmu, bylo jednání s polským králem, započaté z iniciativy Jagellonského o něco dříve.

Ještě roku 1430 papež Martin V., který ztratil veškerou naději potlačit kacíře s pomocí Zikmunda Lucemburského, začal vyvíjet nátlak na Vladislava Jagellonského, snažil se učinit jej hlavní údernou silou katolické strany. Současně jednal s Řádem německých rytířů, nepřitelem Polska. To vyvolávalo přirozenou nedůvěru polského krále, jehož postavení ve 20. - 30. letech bylo neobyčejně složité. V této době staré rozepře mezi polským králem a jeho příbuzným – litevským velkoknížetem Vitoldem se značně zhoršily. Císař Zikmund využil této situace a slíbil Vitoldovi, že ho prohlásí za krále. Skutečný význam tohoto faktu byl v tom, že v případě, že by Vitold přijal královský titul, Litva by se definitivně odpojila od Polska, což se dotýkalo zájmů polské šlechty, jež počítala s bohatými ukrajinskými a běloruskými pozemky, dobytými předtím litevskými pány. Podporou Vitolda se snažil Zikmund oslabit Polsko před svým spojencem Řádem německých rytířů. Proto se Jagellonský zdržoval přímého válečného útoku na Česko⁵⁰.

Na podzim roku 1430 byl Vitold připravený přijmout královský titul. Po dlouhých diplomatických jednáních Jagellonský byl ochoten uznat Vitolda za krále, ale Vitold zemřel. Avšak boje mezi polskými a litevskými pány neustaly, ale nabyly ještě ostřejší formy. Dědic Vitolda Svidrigajlo se chystal k vojenskému útoku proti Polsku; nezastavil se ani před možností jednat s Řádem německých rytířů⁵¹.

50 T. Рубцов: Гуситские войны, Москва 1955

51 P. Čornej: Velké dějiny zemí koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000

Za těchto okolností polský král nenašel důvod vyhovět pánům a naproti tomu začal nová jednání s husitskými Čechy. Mezinárodní postavení Čechů po několikanásobné porážce křižáckých výprav do té doby vzrostlo natolik, že husité jako rozhodčí se zúčastňovali polsko-litevských sporů.

V březnu 1431 v Krakově začalo jednání husitů a Vladislava Jagellonského. Husity představovali Prokop Holý, Petr Payn a Bedřich ze Strašic. Pozoruhodným je to, že jednání se konala v češtině a ne v latině. Představitelé husitů nabízeli jako základ projednání čtyř pražských artiklů. Hned potom chtěli uzavřít mírovou smlouvu a začít jednání s Basilejským koncilem, od kterého si slibovali vážnou reorganizaci katolické církve. Vladislav protahoval jednání a vyžadoval bezpodmínečné podřízení Čechů budoucím rozhodnutím koncilu. Krakovský biskup Zbyhněv Olešnický vynaložil veškeré úsilí, aby úplně přerušil jednání: on také zakázal v Krakově bohoslužby po celou dobu, pokud tam zůstávali čeští kacíři. Česká delegace na druhou stranu odmítala předčasně kapitulovat před jakýmkoliv rozhodnutím Basilejského koncilu. Češi souhlasili s jednáním v Basileji jako rovnoprávná strana, a nepřijali na sebe žádné předběžné povinnosti. Bez ohledu na to, že mezi Poláky bylo hodně příznivců unie s Českem, jednání bylo přerušeno zásahem vysoké šlechty a katolického duchovenstva.

Při pobytu v Krakově Prokop rozvinul širokou diplomatickou činnost. Snažil se přes Zikmunda Korybutoviče navázat vztahy s litevským knížetem Svidrihajlem Olgerdovičem, který bojoval s nepřátelskou litevskou šlechtou, které pomáhal Jagellonský. Tato jednání však neměla žádného kladného výsledku⁵².

V květnu 1432 se v Chebu odehrálo jednání mezi husity a katolíky, které mělo velký význam, protože tady se husitům podařilo získat hodně důležitých ústupků ze strany katolíků. Hned po návratu z Chebu znovu namířili do Slezska se záměrem ukončit neustálé útoky slezských knížat. Současně Češi podepsali v Pabjanicích smlouvu s polským králem, namířenou proti německému řádu.

52 Б.Т. Рубцов: Гуситские войны, Москва 1955

Slovensko

Výsloveně útočný charakter měly spanilé jízdy přímo na nepřátelské uherské teritorium, území současného jazykově a národnostně blízkého Slovenska. Hlouběji na slovenské teritorium pronikla husitská vojska poprvé počátkem roku 1428 zásluhou táborských a sirotčích oddílů, doplněných méně početnými pražskými. Jejich trasa vedla přes Ořešany, Modru, Pezinok a Svatý Jur až k Prešpurku (Bratislava). Na dobytí města a hradu postrádali však husité čas a síly. Spokojili se proto s devastací bratislavského předměstí a vbrzku nastoupili zpáteční cestu směrem na Senec, Šintavu a Nové Město nad Váhom, odkud se vrátili do Uherského Brodu. Tam také vyložili z vozů bohatou kořist. Za celou dobu nenarazili na vážnější odpor. Ctibor ze Stibořic, pověřený králem Zikmundem obranou severozápadního uherského pomezí, se k ničemu neodhodlal a dal přednost bezpečí trnavských hradeb. Kořistní a zastrašující účel splnila výprava dokonale. Spálené vsi v okolí hlavních komunikací pod svahy Malých a Bílých Karpat sloužily jako předzvěst budoucích husitských vpádů⁵³.

Za rok však přijížděli husité v roli oficiálně přijímané, byť nepřátelské delegace. Její členové vstupovali 4. dubna 1429 s neskrývaným sebevědomím do Bratislavy, aby tu jednali s králem Zikmundem. Husitští předáci na novoročním sněmu 1429 stanovili delegaci pro nadcházející dialog. Sotva si však uvědomovali, jak odvážný krok jejich protivník učinil. Církev přece zakazovala veškerá přímá jednání s husitskými kacíři. I proto si dal římský král schválit své rozhodnutí teology z pařížské Sorbonny. Určitý čas sice trvalo dohadování kolem bezpečnostních záruk i místa rozhovorů. Ani jedna strana nepočítala s výraznějším názorovým sblížením. Husité již dříve předepsali císaři své stanovisko. Pokud Zikmund nepřistoupí ke čtyřem artikulům, uzavřou mír pouze za podmínky, že posádky královských hradů v Čechách a na Moravě přistoupí ke kalichu. Jakoby tu již zaznívala obava z neuskutečnitelnosti záměru prosadit husitský program v celém křesťanství. V dané chvíli všichni věděli, že Zikmund na takovou podmínku nemohl přistoupit. Ztratil by nárok na císařský titul a vyvolal by těžkou roztržku v církvi. Podle toho vypadala i králova odpověď. Duchovní problémy nemůže jako laik posuzovat, což mu brání přijmout i čtyři artikuly. Byl by však rád, kdyby husité uzavřeli příměří.

53 P. Čornej: Velké dějiny zemí koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000, str. 505-514

V této fázi se jednání zastavila, protože pro kališníky nebylo myslitelné, aby učinili vstřícný krok bez zjevného diplomatického zisku. Přesto obě strany neztrácely víru v pokračování zahájeného dialogu.

Husité bojovali nadále proti Zikmundovi a proti Albrechtovi. V dubnu 1430 pronikl na slovenské území vrchní velitel polních sirotků Velek Koudelník, jehož vojsko doplnily oddíly táborského spojence Jana Zmrzlíka ze Svojšína a Filipa z Padařova, táborského hejtmana na hradě Ostromeči. Velek zřejmě hodlal svým tažením demonstrovat sirotčí nenávisť k Zikmundovi, ale tentokrát se přepočítal. Od překročení hranic husité naráželi na odpor, který z pevnosti Šintava řídil sám Zikmund. Uherským vojevůdcům se podařilo vlákat protivníky do bažinaté oblasti mezi Trnavou a Váhem, kde se husitské vozy pohybovaly jen s obtížemi. Navíc na Zikmundově straně stál dočasně Fedor Ostrožský, dobře obeznámený s husitskou taktikou, i řada českých a moravských bojovníků.

Ještě větší katastrofu utrpěly sirotčí oddíly na podzim roku 1430. Tehdy společně s tábory vpadli na Slovensko v mimořádně příznivé situaci. Husitská vojska nedlouho předtím zahнала účastníky páté křížové výpravy z Domažlicka a z Moravy byl nucen ustoupit Albrecht Habsburský. Obě husitské polní obce, doplněné o městské oddíly a některé šlechtické družiny, se spojily u Žiliny a vpadly do Liptova, kde se na konci září pomocí lsti zmocnily hradu Likavy, náležejícího uherské královně Barboře Celské. Husitské boje se protáhly přes Prievidzu a Topoľčany, kde snad sirotci zanechali posádku pod velením Jana Šmikouského ze Žďáru, až k Nitra. Biskupské město sice v polovině října dobyli, ale poté mezi sirotky a tábory vypukly spory. Zatímco Prokop Holý navrhoval táhnout zpět na Moravu, vrchní hejtman polních sirotků Jan Čapek ze San dával přednost dalšímu hromadění kořisti. Cesty obou vojsk se rozešly.

Táboři, kteří už cítili Uhry v patách, překročili u Hlohovce Váh a pro všechny případy strhli zdejší most. Čapkovo počínání se brzy ukázalo jako neprozíravé. Ačkoliv na jihu Slovenska opravdu rozmnožil bohatou kořist, neunikl včas uherskému vojsku. Druhá listopadová dekáda byla pro sirotky časem pohromy. Přibližně jedenáct dní trval sirotčí ústup. Téměř po celou dobu musel odrážet útoky rychlé uherské jízdy, která atakovala těžkopádnou vozovou kolonu. Když 14. prosince 1431 vstoupily žalostné trosky sirotčího vojska do Prahy, působily na očitě svědky truchlivým dojmem⁵⁴.

54 P. Čornej: Velké dějiny země koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000, str. 505-514

Cílem husitské rejsy na Slovensko roku 1431 nebyla pouze kořist, ale také ovládnutí některých pevností, které měly sloužit jako opěrné body pro další tažení a zároveň znepokojovat protivníka. V roce 1431 se husitům podařilo získat nejen Likavu a Topoľčany, ale též Žilinu a hrad Lednica, střežící nedaleko Ilavy důležitý brod přes Váh. Přímo programově pak tento záměr plnil další vpád, uskutečněný v červnu 1432. Tehdy hodonínští husité, vedení Janem z Vrba, obsadili blízké slovenské pohraniční město Skalicu, kudy vedla významná silnice z Uher na Moravu. Zisk Skalice tvořil ovšem součást širší akce. Jejím hlavním smyslem bylo ovládnout Trnavu, obchodní centrum a bohaté královské město, které svými daněmi nezanedbatelně přispívalo do uherské pokladny. Protože dobývání města by si vyžádalo nasazení velkého množství lidí i zbraní, rozhodli se moravští husité sáhnout ke lsti. V přestrojení za obchodníky vstoupili v čase trnavského výročního trhu do města a poté otevřeli brány svým spolubojovníkům. Od 24. června 1432 byla Trnava v husitských rukou. Zdejší posádce pak velel Moravan Blažek z Borotina, předtím hejtman v Napajedlech.

Ztráta Trnavy byla pro Uhry neobyčejně citelná, neboť město leželo na křižovatce cest, vedoucích směrem na Bratislavu, Nitru, Budín a jihovýchodní Moravu, kam se z uherské strany Karpat exportovalo víno. Obsazením Trnavy se tak husitům podařilo vážně narušit účinnost obchodní blokády. Trnavská posádka navíc udržovala v trvalém napětí obyvatele Bratislavy. Města na Dunaji se pokusili husité zmocnit v listopadu 1432 s pomocí svých přívrženců uvnitř hradeb. Spiknutí však bylo odhaleno a jedna z jeho klíčových osobností, moravský rytíř Petr Kutěj, donedávna stoupenec Zikmunda Lucemburského, záhy skončil v žaláři.

Poslední velká husitská výprava na Slovensko se konala na jaře 1433. Důvody tažení, jehož se zúčastnilo tábořské polní vojsko pod vedením hejtmanů Jana Parduse z Hrádku a Bedřicha ze Strážnice, byly především ekonomické povahy. V čase neúrody, která v letech 1432-1433 zasáhla českomoravský prostor, bylo třeba odlehčit husitským oblastem a získat potřebnou kořist, ať již v podobě potravin či mincí. Jako nástupiště byla určena lokalita Pština ve Slezsku, odkud vojsko zamířilo přes polské teritorium na severní Spiš. Překročilo řeku Dunajec a kolem kláštera Lechnica postupovalo ke Kežmaroku. Město husitům neodolalo. Při svém pobytu na Spiši nezapomněli táborité poplenit široké území Kežmaroku, přičemž se terčem jejich útoku stalo i množství zdejších kostelů. Polského krále takové počínání jistě nepotěšilo, neboť řadu lokalit získal roku 1412 od Zikmunda

Lucemburského do dlouhodobé zástavy. V rumiště se po husitském zásahu změnil také klášter Lapis refugii. V květnu pak táboři protáhli Liptovem, Turcem a ocitli se před hradbami Kremnice, na niž sice nezaútočili, pobrali však množství kovu a peněz ve zdejší mincovně. Do Čech a Slezska se vrátili na přelomu května a června⁵⁵.

Husitské posádky zůstaly na Slovensku ještě několik měsíců. V Skalici a Trnavě nepochybně přispěly k oslabení německého živlu. Stejný proces probíhal v Žilině.

Je nutné se zastavit nad problematikou bratřického hnutí a působení Jana Jiskry z Brandýsa. Poměry na slovenském území se neuklidnily ani po odchodu husitských posádek. Po smrti krále Zikmunda propukl znovu zápas o uherskou korunu. Po krátké vládě jeho zetě Albrechta Habsburského se rozpoutal boj o nástupnictví mezi králem Ladislavem III. a vdovou po Albrechtovi Alžbětou, která hájila zájmy svého syna Ladislava Pohrobka. Alžběta na ochranu zájmů svého syna povolala do Uher českého hejtmána Jana Jiskru z Brandýsa, který přivedl na Slovensko početné žoldněřské oddíly někdejších husitských bojovníků a ovládl velkou část Slovenska. Jiskrovi žoldněři byli rozptýlení po celém Slovensku. Říkali si bratřici a přidávaly se k nim i nespokojené domácí elementy. V polovině 15. století jich bylo na Slovensku 15 000 – 20 000. Dávali se do služeb tam, kde je platili. Do jisté míry si někdejší husitští bojovníci uchovávali zbytky husitské víry a představy o sociální rovnosti, v uherských podmínkách se však mohli žít pouze jako námezdní vojáci, a pokud nedostali žold, napadli města a kláštery. Proto se o nich uherští kronikáři vyjadřují jako o cizincích a nelíčí je v příliš lichotivém světle. To se konec konců týká i samotného Jiskry. Poslední zbytky bratřického hnutí se podařilo zlikvidovat až r. 1467 po bitvě při Kostolanech. Obyvatelstvo krajiny bylo unavené dlouhotrvajícími boji a mělo zájem na konsolidaci státu. I přes útrapy hnutí ideologický silně zapůsobilo na domácí obyvatelstvo, o čemž svědčí množství klášterů vzniklých ve druhé polovině 15. století (františkáni v Hlohovci r. 1465, v Skalici r. 1467, pavlíni v Beckově ještě r. 1430). Úlohou těchto řeholí, typicky městských, bylo působit mezi obyvateli a odvracet je od heretických myšlenek⁵⁶.

55 P. Čornej: Velké dějiny země koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000, str. 505-514

56 J. Bartl: Slovensko a husitské revolučné hnutie, Husitský Tábor 4, 1981, str. 131- 136

Ukrajínští, běloruští i ruští vojáci se bezprostředně zúčastnili válek Čechů-husitů proti německým i jiným katolíkům. V roce 1422 z Litevského knížectví vstoupily do Čech oddíly Zikmunda Korybutoviče, které se ve větší míře skládaly z Ukrajinců, Rusů i Bělorusů. Tyto oddíly se společně s husity zúčastnily bojů s křižáky i katolickou šlechtou. Zvláště se proslavilo vojsko Fedora Ostrožko, který pocházel z Volyně, účastnil se bitvy u Grunvaldu. Zbyhněv Olesnický psal kardinálu Julianu Čezarimu, že v polských zemích se nachází velké množství kacířů, včetně Ukrajinců a Bělorusů. Po porážce táborů v Čechách husitští kněží jezdili do Lvova pro osvěcení za ortodoxními biskupy⁵⁷.

Později se tábořská a husitská tradice na Ukrajině spojuje s kozáctvím. Hlavně Palacký upozornil na možný vliv husitského válečného umění na militaristickou organizaci a válečný charakter ukrajinských kozáků. Popíral sice přímou souvislost nebo dokonce odvození kozáckých kmenů od táboritů, resp. pohusitských oddílů, ale současně trval na tom, že když byli v Čechách táborité a na Ukrajině kozáci, je možné, že měly oba národy v principu stejný historický úděl⁵⁸.

57 А.Озолин: О международном значении чешской крестьянской войны XV века//Вопросы истории.-1955-№8

58 В. Зилынский: Традиция и символ Тábora в украинском prostředí, Husitský Tábor 11, 1994, str. 105-110

IV.

Za období formování novodobých národů je všeobecně považováno období konce 18. a začátku 19. století. Právě v této době dochází k velkým vědeckým objevům (M. Koperník) a rozvoji nového duchovního, a jako následek, i filozofického proudu osvícenství. Rozum byl považován za rozhodující pramen poznání a hlavní přednost a jistotu člověka. S velkou převratností uvažovali evropští osvícenci i o věcech společensko-dějinných, odmítali dosavadní společenské rozdělení na různé stavy, na základě rozumu osvícenci neviděli žádné podstatnější rozdíly ani ve sféře náboženské, tj. mezi katolíky i nekatolíky. Myšlení evropských osvícenců otevřelo cestu ke krvavému zápasu s feudálním společenským řádem za Velké francouzské revoluce (1789-1794). Tato velká událost našla svůj ohlas ve všech evropských státech a probudila v nich národní hnutí⁵⁹.

Sílící vlna českého národního hnutí v první polovině 19. století přidružila k staršímu konfesnímu pojetí husitství výrazně nacionální momenty. Postoje k husitství tím získaly novou aktuální ozvučnost, neboť více než dříve vyjadřovaly národně politické zájmy a tužby, pro něž historie hledala zdůvodnění v minulosti. Dějepiscům nastal zlatý věk, v němž se minulost prolínala s přítomností i budoucností a v němž historie stála v popředí národního a politického života. V Čechách majestátný obraz husitství v této podobě vytvořil František Palacký. Husitství se Palackému jevilo nejdůležitější součástí českých dějin a zprvu též vrcholnou etapou střetnutí mezi slovanstvím a němečtvím.

Husitská a bratřická tradice sehrála svou úlohu i ve formování národního sebeuvědomění slovenského národa. I když není přímé kontinuity mezi husitstvím, bratřickým hnutím a luterskou reformací ze začátku 16. století, vytvořila se v povědomí protestantského obyvatelstva Slovenska na přelomu 17. a 18. století představa o takové kontinuitě. Bylo to v typicky protestantských oblastech (okolí Myjavy, v Gemeru, Malohontě a Novohradě). Síla husitských myšlenek a husitské tradice, stejně jako i idealizace bratřického hnutí naproti historické skutečnosti, se vývojem dostaly do národního povědomí slovenského národa a i na jiných územích, která nepřišla do bezprostředního kontaktu s husitstvím.

59 B. Svozil, B. Svadbová: Česká literatura ve zkrátce 2, Brána spol. s.r.o., Praha 1998

V Rusku husitské myšlenky, přesněji myšlenky Petra Chelčického a jednoty bratrské, našly své místo v ideologii tou dobou moderního bratrství zednářských lóží, které se po Velké francouzské revoluci rychle rozšířily po celém území. Zednářské lóže byly prvními intelektuálními spolky v Rusku, které sloužily společenským potřebám a propagovaly rovnost všech lidí. Proto úvahy Chelčického, který odmítal násilí a od základu negoval učení o trojím lidu (nic podle něho nemohlo ospravedlnit hierarchizaci společnosti, tvrdé vykořisťování lidu vyššími stavy),⁶⁰ našly v zednářském učení své místo.

V neposlední řadě si musíme připomenout i československé vojsko, které operovalo za 1. světové války na teritoriu Ruska. V září 1917 vyšlo povolení na zřízení samostatného Československého armádního sboru, prvního regulérního československého vojska. Čechoslováci bojovali proti Rakušanům, Maďarům a Němcům. Díky hrdinným skutkům Československé armády byla snaha o vybudování velkého československého vojska ruskými činiteli – jmenovitě Kerenským – chápána a podporována. Československé pluky v Rusku měly každý své zvláštní jméno. 1. divize se jmenovala „Husitská“, její pluky nesly jména vynikajících postav husitských dob: první Mistra Jana Husa, druhý Jiřího z Poděbrad, třetí Jana Žižky z Trocnova, čtvrtý Prokopa Velikého⁶¹.

Husitsko-táborská idea na Ukrajině měla svou první fázi v 40. letech 19. století. V říjnu roku 1845 složil významný ukrajinský básník Taras Ševčenko svou významnou epickou báseň Kacíř. Toto svérázné zpracování Husova motivu mělo velice revoluční charakter s odkazem na soudobé události. Toto dílo mělo inspirativní funkci pro vývoj ukrajinské představy o Husovi a husitství. Významným byl i polemický článek vydaný roku 1862 v časopise Osvěta, jeho autor, dějepisec Kostomarov, hodnotí kritický pohled Palackého na spojení mezi husitstvím a ukrajinským kozáctvím. Ohlas přišel o deset let později z okruhu kyjevské inteligence, která vysvětlovala rozsah slovanské myšlenky v husitství pro ukrajinský národ. Mychajlo Dahomarov českému národu věnoval článek, v němž popisuje ukrajinské elementy u obhajoby husitství. Také zde se vzpomínalo na převzetí některých husitských militaristických zkušeností ukrajinskými kozáky. Kozácká tradice byla chápána jako základní pilíř snahy o renovaci ukrajinské státnosti. Češi i

60 Fr.Šmahel Husitské Čechy str. 52

61K. Kýr. Vznik a vývin československého revolučního vojska v Rusku

<http://kyr.blog.idnes.cz/c/121666/Vznik-a-vyvin-ceskoslovenskeho-revolucniho-vojska-v-Rusku-4.html>

Ukrajinci se orientovali na podporu ze všech ostatních zemí. V době první světové války české legie stejně jako ukrajinské dobrovolné jednotky „sičovní střilci“ se zapojily do válečného konfliktu pod symbolickým praporem historických tradic obou národů. Československé legie se od března 1918 pohybovaly na ukrajinském území a staly se neutrálním svědkem první fáze boje za ukrajinskou nezávislost. Přesto, že Československo na podzim 1918 získalo titul samostatného státu, Ukrajina k tomuto konci nedospěla⁶².

Skoro žádný vliv neměli ani čeští osadníci na Volyni z druhé poloviny 19. století. S hlavní vystěhovaleckou vlnou na Volyň odešlo kolem 15 000 Čechů. Posléze se imigrace téměř zastavila, protože vláda přestala dávat přistěhovalcům privilegia a navíc začala vyvíjet poměrně silný rusifikační tlak. Díky záměrům ruské vlády o oslabení římskokatolické polské převahy v oblasti Volyně bylo náboženské vyznání českých imigrantů velmi důležité. Toho si byli vědomi i čeští předáci, proto vyzdvihovali význam husitské minulosti pro všechny Čechy a přesvědčili ruskou vládu, že husitská víra je dosti podobná víře pravoslavné. Hned na začátku přijeli na Volyň čeští kněží, kteří začali působit jako duchovní české husitské církve. Základními zásadami této uměle vytvořené víry bylo neuznávání papeže, podávání pod obojí způsobou, neuznávání kněžského celibátu a konání bohoslužeb v národním jazyce. Zdánlivě jednoduchý cíl sjednocení Čechů v rámci husitské církve se ukázal být problematickým. Důvodem toho byly jak příslušnost přistěhovalců k různým náboženským skupinám, tak i již zmíněný silný rusifikační tlak, kterému spousta Čechů podlehla, přestože se nikdy úplně neasimilovala. Z výše uvedených důvodů se Čechům nepodařilo rozšířit svoji víru mezi ukrajinskými obyvateli, spíše naopak po hromadné reemigraci několika desítek Čechů zpět do vlasti se jejich velké procento hlásilo k pravoslavné víře⁶³.

62 B. Zilynský: Tradice a symbol Tábora v ukrajinském prostředí, Husitský Tábor 11, 1994, str. 105-110

63 <http://lidemesta.cy/index.php?id=316>, červen 2010

V.

Husitství silně ovlivnilo, ať už v pozitivním či negativním smyslu, myšlení řady osobností českých i světových dějin nejen ve středověku a raném novověku, ale v průběhu celé novější a novodobé historie až do současnosti. Odkazem české reformace se zabývají nejen historikové a teologové, ale také literáti, dramatikové, výtvarníci, hudebníci, politici i publicisté.

V období samotných husitských válek se nevytvářela významná umělecká díla a umělecká činnost byla omezená na bojové hymny a písně. Ale i tyto písně nesly v sobě obrovskou národní sílu, která byla inspirující pro následující generace. Události 15. století byly nově prožité a umělecky ztělesněné spisovateli, hudebníky a malíři počínaje obdobím romantismu. Osud Jana Husa se pojí s romantickou slávou borce za spravedlnost a mučedníka. Jeho obraz se proměnil v mýtus, folklorní postavu, ztělesňující v sobě nejlepší rysy národa. Přesně takovým je Jan Hus v dílech umělecké literatury. Ve své době se demokratičnost a revolučnost husitů chápaly v odpovídajícím kontextu doby, jako symbol zápasu se zlem. Každý spisovatel, který se ujal tohoto tématu, přidával alegorickým způsobem obecný obraz současnosti.

Obraz myslitele a bojovníka Jana Husa se stal symbolem osvobození, mužnosti a neohebné vůle pro několik generací. Láska k vlasti, odvážný zápas za spravedlnost udělaly Jana Husa skutečným národním hrdinou. Ve svém díle se odkazu Husa a husitství věnovali Bartolomeides Ladislav (1754-1825), slovenský prozaik; Jansků Bogdan (1807-1840), polský spisovatel a emigrant; Kryžanovskaja Ročester Věra Ivanovna (1861-1924), ruská spisovatelka; Kubány Ľudovit (1830-1896), slovenský prozaik; Majkov Apollon Nikolajevič (1821-1897), ruský básník; Rapacký Wincentry (1840-1924), polský prozaik; Rožnay Samuel (1787-1815), slovenský prozaik; Sladkovič Andrej (1820-1872), slovenský básník; Ševčenko Taras (1814-1861), ukrajinský národní básník a výtvarný umělec; Tjutčev Fjodor Ivanovič (1803-1873), ruský básník, panslavista; Tolstoj Lev Nikolajevič (1828-1910), ruský spisovatel a myslitel; Zguriška Zuzka (1900-1984), slovenská spisovatelka a mnoho dalších spisovatelů z různých států⁶⁴.

64 Л. Романчук: Образ Яна Гуса в мировой литературе <http://roman-chuk.narod.ru/1/Jan-Gus.htm>

Ševčenko Taras, ukrajinský národní básník a výtvarný umělec. Autor rozsáhlé poémy Jan Hus – kacíř, kterou dedikoval P.J. Šafaříkovi. První překlad provedl J.V.Frič v r. 1863. Poéma popisuje odsouzení Jana Husa Kostnickým koncilem a jeho upálení.

Téma poémy lákalo Ševčenko jak svým konkrétním historickým obsahem, tak i možnostmi analogií se současností. Není v ní nic formálně nedovoleného, nejsou v ní ani pro Ševčenko příznačné otevřené výpady proti carizmu, vše je schováno do podtextu. Ševčenko tak, jak i básníci děkabristé, použil historický námět pro uskutečnění reformních idejí. Ševčenko otevírá v poémě protifeudální a národně osvobozenecský charakter Husova vystoupení. V podmínkách nevolnického Ruska už jen toto dělalo z Kacíře aktuální umělecké dílo. Hus u Ševčenko není církevním reformátorem, ale ochráncem národa. Básník stvořil postavu neoblomného bojovníka „za evangelium pravdy, za temné lidé“, postavu výchovného významu. Báseň Kacíř se začíná monologem hrdiny, Hus se obrací k Bohu, usvědčuje papežství z chamtivosti, mluví o nepravdě, která panuje na zemi, a žádá „nebeského krále“, aby mu požehnal k zápasu s Vatikánem. První řádky monologu jsou fakticky politickou deklarácí, jež vychází daleko za meze námětu básně:

*„Kol kolem lež a otročení,
zmučený národ mlčí tich
a na přestelu apoštolském
si vykrmený sedí mnich.
On lidskou krví obchoduje
a ráj on dává podnájem...
O Bože! Pravda Tvá se psuje,
psuje se království Tvé v něm“*

V těchto řádcích jsou určeny jak postavení bojujících stran, tak i postoj autora i politický podtext poémy. Počátek se spíše vnímá jako text autora, a ne jako Husův monolog, což napomáhá čtenáři spojit tyto řádky se současností. Slova, kterými Ševčenko ukončuje deklarativní monolog Husa:

*„Nepřijde tvůj soud veliký
na tu zemi hříšnou?
Roztříštíme na tři kusy
tiáru tu pyšnou?“⁶⁵*

65 T.Ševčenko: Jvan Hus (Jeretik), ČAS, Praha 1919, str.19

je možno chápat jako předpověď nevyhnutelné odvety utlačovatelům, konce starého světa a vítězství svobody. Svérázná monologičnost básně spočívá v tom, že usvědčující monology nepatří autorovi, ale hlavnímu hrdinovi Husovi. Husovy proslovy zabírají půlku básně, což odpovídá obsahu poémy: Hus je kazatelem a slova jsou jeho zbraněmi ve válce s Vatikánem.

V básni Hus není legendárním hrdinou, ale skutečnou historickou postavou, jehož charakter se otevírá jeho slovy a činy. Přitom Husovi jsou vlastní heroicko-epické rysy. Tento obraz ztělesňuje národní představy ideálního hrdiny s jeho touhou po pravdě, spravedlností, odvahou, připravenosti obětovat život za pravdu a nenávisť ke katům národa. V básni prakticky nenajdete vnější Husův portrét, ale i to málo zobrazuje epického hrdinu: Hus u soudu „jako cedr uprostřed livanského pole“. Zajímavým je to, že „kacíř“ nestojí proti konkrétním postavám, ale kolektivnímu obrazu mnichů, kardinálů, šlechty. Ševčenko považoval za důležité zobrazit obecné charakterní rysy.

Zapůsobí také otevřené porovnávání Husa s Ježíšem Kristem: „vyváděli Husa spoutaného na Golgotu“, „zač mě tedy soudí? zač křižují?“.

Tentýž námět porovnání Husa s Kristem a také jeho hrdinského činu a popravy Ježíše, je možné najít i v básni Fjodora Ivanoviče Tjutčeva Hus na hranici:

*"I na hranici jak před smrti oběť
Vám světec velký stojí..."
... Českého národa svatý učíte..."*

Tutčev zobrazuje Husa více jako mučedníka, svatého učitele.

*"Je duchem v nebi - avšak bratrskou láskou
Je stále tady, stále mezi svými,
Je svatý, protože vlastní krvi
On vystal krev Ježíšovu pro ně"*

Tjutčev k 500. výročí narození Jana Husa napsal také báseň Čechám k výročí Husa (1869)⁶⁶.

Vydání Chelčického spisů v ruštině silně zapůsobilo na *Lva Nikolajeviče Tolstého*. Tolstoj obdivoval důslednost a sílu myšlení Chelčického, napsal o něm zvláštní článek ve svém časopise Kruh četby. Inspirován knihou Jana Herbena Bratr Jan Palaček, šašek krále

66 Л. Романчук: Образ Яна Гуса в мировой литературе <http://roman-chuk.narod.ru/1/Jan-Gus.htm>

Jiřího, napsal povídku Šašek Paleček, která popisuje život bratra Palečka. Tolstému se líbila idea vnějšího pokoření, nicotnosti, skryté vznešenosti a duchovní výše bratra Palečka. V češtině povídka vyšla v překladu Josefa Koptý v r. 1947⁶⁷.

Kubány Ludovit, slovenský prozaik. Napsal historický román Valgatha (1872) Valgatha je historický román, který se tématicky váže na panování Jana Jiskry z Brandýsa na Slovensku v letech 1451-1461. Epickým jádrem románu je boj o politickou moc mezi Janem Huňadým, dočasným správcem Uherska, a Janem Jiskrou, pověřeným zastupovat práva maloletného Ladislava Pohrobka. Jiskru zastupuje rytíř Valgatha, velitel přesunuté pevnosti Dřenčany. Slovensko spravované Huňadým se snaží získat pod svoji nadvládu, prostřednictvím knížete Cilleého, německý císař Fridrich. Právě kníže Cilley představuje rozvratný element románu. Ve vedlejší dějové linii románu stojí milostný vztah mezi dcerou Valgathy Milicou a Ladislavem Huňadým, který spolu s dalšími epickými složkami (intriky, tajné schůzky, souboje, tajné převleky, rytířská čest a povinnost atd.) přidává románu výrazný romantický charakter.

Nejdramatičtější obrazem díla je bitva o Dřenčany a dobytí hradu Huňadovců. O románu Valgatha se mluvilo jako o díle, kterým autor překonal slavné Jiráskovo Bratrstvo. Kubány totiž při popisu historické epochy vycházel z jiné koncepce než Jirásek. Ideovým jádrem jeho interpretace tohoto historického období je představa možné spolupráce mezi Slováky a Maďary v Uhrách a z toho plynoucí přesvědčení, že rozpory mezi huňadovci a jiskrovci byly především výsledkem intrik německého císaře (v románě zastoupeného knížetem Cilleem). Taková ideová koncepce románu byla odrazem aktuální politické situace v 60. letech 19. století. Metodou románu je tedy historická alegorie.

Kubánymu nešlo o pouhou beletrizaci historických faktů a jejich vlastní interpretaci, on chtěl napsat historický román ve pravém slova smyslu, což se mu podařilo. Román Valgatha se ve slovenské literatuře považuje za příklad toho, že dějiny mohou být tématem. Odráží totiž Kubányho chápání dějin jako něco ukončeného, odděleného od přítomnosti, uzavřenou etapu, která tvůrci historického románu může poskytnout množství analogií se současností. Na svou dobu jsou v románu nejen pokrokové myšlenky, ale jejich názorným obrazem v tomto díle autor přinesl podnětné argumenty pro vývojový pohled na historický žánr⁶⁸.

67 L.N.Tolstoj: O bratru Polečkovi, 1950

68 http://zlatyfond.sme.sk/dielo/44/Kubani_Valgatha, červen 2010

V současnosti obrací k husitství svůj pohled polský spisovatel *Andrej Sapkowski*, který v letech 2003 – 2008 postupně vydává historicko-fantastickou trilogii (*Narrenturm*, *Boží bojovníci*, *Lux perpetua*), **děj které zasazuje do období, kdy** Jan Žižka je po smrti, Čechy ovládají husitské frakce a celá Evropa na kacíře pohlíží s pohoršením. Ve Slezsku se chystá kruciáta proti reformovaným, upalují se husitští emisaři, probíhají krevní msty. To jsou hlavní tři témata knihy, děj však nese téma poslední, téma milostné.

Hlavní postavou je Reinmar z Bělavy, floutek a student medicíny, který si zahrává s mečem i magií. Postava ideální do klasického fantasy dílka, ale Sapkowski jej nechává zapadnout do skutečných reálií a bojovat po boku radikálních husitů. Hlavními hrdiny románu jsou nadále lidská pošetilost, církevní zvěle, moc rytířstva a typický autorův humor.

Jedná se o román historický. Kulisy jsou vykresleny s obrovskou precizností a zručností, naproti tomu však nepřekážejí běhu příběhu. Ale bezvýhradnému „zaškatulkování“ vadí již zmíněný magický prvek (na pozadí historických událostí se navíc odvíjí příběh staré magie, která ze světa nejen kvůli církvi pozvolna mizí), ten ale není pro zařazení rozhodující. Poslední slovo zde má právě komika. Autor využívá reálií českých, slezských, polských, ale i latinských, německých a francouzských. Nejen že zná základní teologická a filosofická díla doby, projevuje i široké znalosti v oblasti středověké hudby, literatury, malířství, magie a dalších. Sapkowski se důsledně drží historických reálií, a to do sebemenších maličkostí. V jejich podrobnostech a množství se minimálně vyrovná o sto let starším románům Zikmunda Wintera.

Narrenturm – věž bláznů – stojí ve středověkém Slezsku. Pro pochopení autorova záměru je zcela směřodátný název knihy. Odkazy na ni prolínají celou knihu, ale nejde pouze o jednotlivá užití termínu v románu. Román je jedna velká groteska, jež svou strukturou a bláznivostí evokuje Bulgakovova *Mistra a Markétku*. *Narrenturm* je rychlý sled dějových zvrátů, během nichž hrdinové upadají do zajetí a jsou osvobozováni s pravidelností kyvadla hodin. Je jen symbolické, že v závěru románu se doopravdy dostávají do Věže bláznů, kde jsou vězněni spolu s kacíři, jež vyšetřuje inkvizice, ale i s bláznými nefalšovanými. Hlavní hrdina se ke svému bláznovství sám přiznává, ale zdaleka není jediný, kdo by v knize měl učinit podobné doznání.

Děj druhé části *Boží bojovníci* Sapkowski přivádí do Prahy dva roky po skončení prvního románu, Žižka je po smrti, je těsně před bitvou u Tachova. První a druhá kniha se

od sebe liší především výstavbou. Zatímco v první šlo o příběh v krátkém časovém úseku na pozadí historických událostí, v *Božích bojovnících* se historie dostává do centra dění a hlavní hrdinové a celý příběh jí slouží.

Narrenturm, tedy Věž bláznů a první kniha trilogie, byla groteska, *Boží bojovníci* byl optimistický akční historický román, *Lux perpetua* – Věčné světlo – existenciální román na pozadí historické epochy konce husitského hnutí, kdy bojovníci kalicha marně čekají na příchod království božího.

K dobru musíme Sapkawkému započíst, že i když jsou líčeny historické události, líčí je s ironií sobě vlastní. Díky svému původu se také bez problémů dokáže oprostit od veškerých romantických představ, které u nás o husitství po léta panují. Nevybíravě komentuje jak konání husitů, tak katolíků. Kacíři jsou mu pro děj vším a sám je pojetím svého vyprávění největším z nich⁶⁹.

Janu Husovi a husitství se věnovalo a věnuje mnoho dalších umělců v různých, nejen slovanských, zemích. Jak je vidět husitství jako základ literárního díla bylo a zůstává vděčným tématem pro každého autora.

69 R. Klíčnick: recenze <http://www.iliteratura.cz/clanek>, červen 2010

Závěrem můžeme říct, že husitství jako celospolečenský ruch vzniklo jako následek opožděných morových epidemií, náhlé ztráty sociálních jistot, rozporu mezi světskou a duchovní mocí, nového pohledu univerzitní inteligence na náboženství a duchovenstvo. Vzhledem k tomu, že České království ještě nedávno před vypuknutím nepokojů mělo nejsilnější postavení ve střední Evropě, není divu, že události, které se v něm odehrávaly, ovlivnily i jiné státy.

Nejúrodnější půdu by měly mít husitské ideje v sousedním Polsku, jelikož právě na Krakovskou univerzitu odešli polští mistři z pražské univerzity, ale kvůli tomu, že Poláci se většinou hlásili k nominalismu nebo umírněnému realismu a také kvůli silnému nátlaku katolické strany a biskupa husitské myšlenky v Polsku našly odezvu jen u mála jedinců. Na jazykově blízkém Slovensku se husitské ideje šířily převážně mezi městskou chudinou a sociálně slabým selským lidem. Základní husitské myšlenky (přijímání z kalicha, neucta k světcům a církevním autoritám, čtyři artikly) byly všeobecně známé, ale ve většině případů nebyly podloženy hlubšími znalostmi věrouky. Slovenská šlechta byla převážně uherského původu a ve všem podporovala Zikmunda. Do vzdálenějších států se informace o husitech dostávaly hůř a převážně už ve zkreslené podobě, ovlivněné protihusitskou propagací. V pravoslavných státech se o husitech vědělo, ale jejich věrouka je nijak neovlivnila, spíše naopak zakladatelé husitských teorií čerpali inspiraci z pravoslavných ritů.

Samotné husitské války se také odehrávaly jen na teritoriu Českého království nebo přímo přilehlých států, ale představitelé různých národů se jich účastnili na obou stranách. Polští, slovenští, ukrajinští, běloruští i ruští vojáci se bezprostředně zúčastnili válek Čechů-husitů proti německým i jiným katolíkům, ale nemenší počet jich byl i v křížáckých vojskách, která měla za úkol českou herezi zničit. Vynucená válka měla těžký dopad jak na českou zemi tak i okolní státy, a vůbec neprosperla šíření revolučních husitských myšlenek.

Ani po uplynutí staletí se na husitskou revoluci nezapomnělo. S rozvojem historických věd se v novodobých dějinách nově chápal i smysl husitských válek. V různých dobách se zdůrazňovaly různé stránky husitského hnutí. Ale neměnným zůstává pojetí husitství jako vypětí národních sil za svobodu státu a Husa jako bojovníka za pravdu. V takové legendární podobě proniká obraz Jana Husa a božích bojovníků i do literatury. Láska k vlasti, odvážný zápas za spravedlnost udělaly z husitů skutečné národní hrdiny.

Seznam literatury:

1. Ш.М. Мунчаев, В.М. Устинов: История России, учебник для вузов, Норма, Москва 2004 стр. 67-79
2. Fr. Šmahel: Husitská revoluce 4, UK, Praha 1993
3. Fr. Šmahel: Husitské Čechy – struktury, procesy, ideje, NLN, Praha 2001
4. M. Konečný: Poznámka k otázke ohlasu husitského revolučného hnutia na Slovensku, Husitský Tábor 4, 1981, str. 137- 157
5. J. Bartl: Slovensko a husitské revolučné hnutie, Husitský Tábor 4, 1981, str. 131- 136
6. D. Kovač. Dějiny Slovenska, NLN, Praha 1998
7. B. Zilynský: Tradice a symbol Tábora v ukrajinském prostředí, Husitský Tábor 11, 1994, str. 105-110
8. J. Kejř: Husité, Panorama, Praha 1984
9. J. Kejř: Z počátků české reformace, Brno 2006
10. G. V. Šárochová: České země v evropských dějinách I, Paseka, Praha 2006
11. Zd. Beneš, J. Petraň: České dějiny I, Práce, Praha 1997
12. М. Грушевський: Історія України-Руси <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur.htm>, červen2010
13. Л. Романчук: Образ Яна Гуса в мировой литературе <http://roman-chuk.narod.ru/1/Jan-Gus.htm>, červen2010
14. Протестанская трудовая этика в чешской ереси и русский старый обряд http://kraevedenie.net/2010/03/13/gus-stary_obriad/, červen2010
15. <http://www.husitstvi.cz>, červen2010
16. Л.Лаптева: Русская историография гуситского движения, Москва, 1978
17. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/44/Kubani_Valgatha, červen2010
18. P. Čornej: Velké dějiny zemí koruny české V. 1402-1437, Paseka, Praha 2000
19. R. Klíčník: recenze <http://www.iliteratura.cz/clanek>, červen2010
20. L.N.Tolstoj: O bratru Polečkovi, 1950
21. А.Озолин: О международном значении чешской крестьянской войны XV века//Вопросы истории.-1955-№8
22. N. Jaroslav: Polska i Litwa wobec husickich Czech w latach 1420-1433// Institut Historii UAM. Poznan, 2004
23. Б.Т. Рубцов: Гуситские войны, Москва 1955